Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Республиканын нитилел-политиктиг солуну

Солун 1925 чылдын август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 85 (15059) ◆ 1993 чылдын май 8, суббота ◆ Солунга ат салган шагы 20.00 Садар өртээ 4 рубль.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧУГААЗЫ

МОСКВА, (РосИТА-СЧТА). Россия Федерациязының Президентизи Борис Ельцин май 6-да телевидение дамчыштыр чүве чугаалаан болгаш 1993 чылдың апрель 25-те болган Бүгү-россия референдумунуң түннелдеринге колдадыр доктааган Президентиге, Чазакка, оларның чорудуп турар политиказынга Россияның хамаатыларының деткимчени көргүскенин — ол референдумнуң кол түннели деп санап турарын Президент айыткан.

Тиилелге хүнү — чырыткылыг байырлал-биле холбаштыр Россияның бүгү чоңунга Президент Борис Николаевич Ельцин изиг байырны чедирген. Хоочуннарга алкыышылды, амыдыралчы күш-шыдалды, тайбыны болгаш чаагай чорукту күзээн.

(Россия Федерациязының Президентизинин чугаазын «Шын» солунуң дараазында номеринге долузу-биле парлаар).

Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың референдумнарын белеткээн база эрттирген түннелдерининг дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

1993 чылдың апрель 27. № 159. Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың Президентизинин болгаш Чазааның Администрациязының чер-чер чагыргалары-биле база кадрлар-биле ажыл чорудар эргелелинин начальниги З. Е. Шиннин информациязын дыннап чугаалашкаш, Тыва Республиканың Чазаанын демдеглээри болза, «1993 чылдын апрель 25-те Бүгү-россия референдумунуң дугайында, оон түннелдерни үндүрер чурумунуң болгаш референдумнуң түннелдерин боттандырар механизмнин дугайында» Россия Федерациязының улус депутаттарының IX (ээлчег чок) Съездизинин 1993 чылдың март 29-та доктаалын база «Тыва Республиканың референдумун эрттирер хуусаазын 1993 чылдың апрель 11-ден 25-че шилчидер дугайында» Тыва Республиканың Дээди Соведиинин XX (ээлчег чок) сессиязының доктаалын күүсетпишаан, ол референдумнарны белеткээр болгаш эрттирерин хандырар талазы-биле организастыт хемчеглерни боттандырган, Тыва Республиканың Президентизинин болгаш Чазааның чонга кыйгырыын референдумнар бүдүүзүнде чарлаан чорук Россия Федерациязының болгаш бистин республиканың референдумнарын эрттиринге биче эвес рольду ойнаан. Чазак кежигүннери болгаш Президентнинин база Чазак Администрациязының аппаратының харысалгалыг ажылдакчылары районнарга, хоорайларга, суурларга баргаш, референдумнарны белеткээринин организас-техниктиг айтырыгларын шинтпирлээр талазы-биле практиктиг дузаны чедирген. Россия Федерациязының референдумунга болгаш Тыва Республиканың референдумунга районнарның хөй нуруузу колдуунда чогуур үезинде эки белеткенген. Бүгү 197 соңгулда участоктары ажылдаарынга база белен болган.

Баштайгы медээлерни ёзугаар алырга, референдумнарга киржир эргелиг республикада хамаатыларның нитизи-биле 69 хире хуузу бадылаашкынларга киришкен. Эрзин, Өвүр, Чаа-Хөл, Сүт-Хөл болгаш Мөңгүн-Тайга районнарга — 90-96 хуузу, Тожу, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарга — 83-90 хуузу, Чеди-Хөл, Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Улуг-Хем районнарга хамаатыларның 71-80 хуузу бадылаашкынларга киришкен. «Россия Федерациязының Президентизи Б. Н. Ельцинге бүзүрээр силер бе?» деп Россия референдумунуң бирги айтырыынга бистин республиканың соңгукчуларының 55,9 хуузу «Ийе» деп, «Россия Федерациязының Президентизинин болгаш Россия Федерациязының Чазааның 1992 чылдан бээр чорудуп турар социал-экономиктиг политиказын түүлдүг деп санаар силер бе?» деп ийиги айтырыгга 50,18 хуузу «Ийе» деп харыылаан. Россия Федерациязының Президентизинин болгаш Россия Федерациязының улус депутаттарының соңгулдаларын хуусаа бетинде эрттирер дугайында айтырыгларга хамаарыштыр 3 болгаш 4-кү айтырыгларга соңгукчуларының 34,9 база 40,9 хуузу дараалаштыр «Ийе» деп бадылаан. Черни хуу өнчү болдурарынга чөпшээрежир дугайында Тыва Республиканың референдумунуң айтырыынга Тываның хамаатыларының 55,9 хуузу «Чок» деп харыылаан.

Ынчалзажок хоорайлар, суурлар чурттакчыларының чамдык кезээнге идепкей чок байдал бар болган. Кызыл хоорайга хамаатыларның чүгле 42 хуузу, Кызыл болгаш Таңды районнарга — 60-65 хуузу бадылаашкынларга киришкен. Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Бии-Хем, Сүт-Хөл районнарының соңгукчулары Россия референдумунуң бирги айтырыынга хамаарыштыр удур бадылаанар.

Чеди-Хөл болгаш Сүт-Хөл районнарының чамдык черлеринде телефон радио харылзаазы четпес болган. Кызыл, Чеди-Хөл, Чаа-Хөл районнарының чурттакчылары радионуң болгаш телевидение программазының ийиги каналының багай ажылдап турарының дугайында хомудал кирген. Референдумнар бүдүүзүнде Чеди-Хөл районнуң төвүнге болгаш оон чурттакчылыг үш черлеринге 3 хонукта чырык кыппаан. Референдумнар бүдүүзүнде хүннерде Кызыл — Эрзин аразында пассажирлер аргыштырар автобустарның орук багай болган үржүүнде чорбаанынга хамаарыштыр ол районнуң чурттакчылары чөптүг негеллени тургускан.

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың референдумнарын белеткээн база эрттирген түннелдерининг дугайында Тыва Республиканың Президентизинин болгаш Чазааның Администрациязының чер-чер чагыргаларыбиле база кадрлар-биле ажыл эргелелинин начальниги З. Е. Шиннин информациязын хүлээп алыр болгаш референдумнар республикага нитизи-биле болуп эрткен деп санаар.

2. Тыва Республиканың Үлетпүр, энергетика, транспорт болгаш харылзаа министерствозу (Дьяков), «Россвязьинформ» деп харылзаанын болгаш информатиканың күрүне бүдүрүлгези (Чоксум), автомобиль оруктарының Тыва төлевилел-септелге-тудуг каттыжышкыны (Трофимов) бар четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни алыр болгаш пассажирлер аргыштырар автомобиль-транспорт бүдүрүлгезинин, орук кылыр албан черлерининг ажылынга, күрүне оруктарының болгаш республиканың районнарында хоорайларында суурларында харылзаа албан черлерининг байдалынга оперативтиг контрольду тургузар.

3. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың референдумнарын белеткээр база эрттирер үеде илерээн ол четпестерни чайладырының практиктиг хемчеглерни ап чорудар сорулга-биле министерстволарының, ведомстволарының удуртукчуларының чөвүлел хуралын Тыва Республиканың Президентизинин болгаш Чазааның Администрациязы чыыдырып эрттирер.

Ш. ООРЖАК.

Даарта, Май 9 — Тиилелге хүнү

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Хүндүлүг чаңгыс ада-чурттугларывыс!

Амыдыралдың берге үелеринде болгаш минуталарында кижилерниң чүректерин чылыдып, сорук киирип, кижи бүрүзүнүң амыдыралында хамаарылгалыг болгаш төөгүнү эргилдирипкен улуг болуушкун дугайында сагындырын келир хүннер болгаш хүн демдеглелдери календарьга тургулаар. Улуг Тиилелгенин байырлалы ындыг хүннерге хамааржыр.

Фашистиг Германияны бистин чонувустун чылча шапкан Тиилелгезинин хүнүнден бээр 48 чыл эрткен, ынчалзажок дайын халавының коргунчуг сактыышкыны кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилинде амга чедир хевээр арткан.

Чаагай сеткилдиг чоруктун болгаш дерзин бузуттугунуң аразында 1418 хүнүнде база үйгу чок дүнелерде үргүлчүлээн ол месилдежиишкининг үезинде бистиң хөй националдыг чонувус бодунуң он-он миллион оолларын, уругларын оскунган. Хосталгага болгаш хамаарышпас чоруккa бистиң чонувустун изиг чүткүлдүү база ынакшылдыы от-биле, хан-биле каржы шылгалдага болгаш кедергей күзениишкиннинг күш-ажылга тиилеп үнген.

Эргим хүндүлүг хоочуннар болгаш тылдың ажыл-ишчилери! Дайын шөлдеринге болгаш тылга силерниң чижеглээр чүве чок маадырлыг ҳоруунар — бистин амгы болгаш келир үеде салгалдарыска эрес-шыдамыккай чоруктун, патриотизминиң болгаш Ада-чуртунга изиг ынакшылдың чаагай үлегери болуп турар.

Тыва Республиканың Чазаа хоочуннарының хереглелдериниче болгаш дилеглериниче, социал камгалалыныче, оларны деткиринче доктаамал кичээнгейни рынок харылзааларыныче шилчиир байдалдарда экономиканы чаартыры-биле холбаштыр угландырыл келген болгаш моон соңгаар-даа угландырар.

Тиилелге хүнү-биле силерге чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип тур мен, хүндүлүг хоочуннар, чаңгыс ада-чурттугларывыс!

Кэн дег быжыг кадыкшылды, улуг аас-кежиин, чаагай тайбыңны силерге болгаш силерниң өг-бүлелериңерге сагышсеткилимиин ханызындан күзеп тур мен!

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.

АДА-ЧУРТТУҢ УЛУГ ДАЙЫНЫНЫҢ ХООЧУННАРЫНГА

48 чыл бурунгаар май 9-туң часкы хүнү герман фашизмин чылча шаварынга сөөлгү хүн болган. Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш совет улустуң кижи төрелгетенин төөгүзүнде чырыткылыг тураскаад кылдыр киир бижиттинген маадырлыг чоруу чээрби ажыг миллион кижиниң амы-тыны өртектиг болган. Тиилелгеге бистиң республикавыс база салышкынын киргген. Тыва эки турачылар Украинаны болгаш Европаның өске-даа чурттарын хостажырынга киржип, фронтуга эрес-дидим тулушкан. Араттар он-он муң тонна аъш-чемин болгаш көдээ ажыл-агый чиг [illegible] чоруткан.

Амыдырал чаңгыс черге турбас. Бистиң чуртувуста политиктиг болгаш экономиктиг ханы реформаларкын, бистин чаңчыгын калганывыс, үезин эрткен эрги үүлдерин эдерининг болгаш чаа ёзу-биле үнелеп көрүүнүң херечилери болгаш киржикчилери бооп турар-дыр бис. Ол бүгү чорудуглар белен эвес эртип, чурттакчы чонуң, ылангыя кырып назылаан кижилерниң амыдырал дүнелинге аар салдарлыг бооп турар. Мындыг нарын байдалдарда экономиктиг реформаларны хөгжүдерининг болгаш ханыладырының бир чугула негелдези болза, үндезин социал айтырыгларны шинтпирлээри болур. Бо талазы-биле Тыва Республиканың Дээди Соведи болгаш Чазаа ам безин чугула хемчеглерни боттандырыл чорудуп турар.

Дайынның хүндүлүг хоочуннары, күш-ажылчы фронтунуң киржикчилери, силерге, Тыва Республиканың Дээди Соведиинин Президиуму Тиилелге хүнү-биле изиг байыр чедирип, быжыг кадыкшылды, аас-кежикти болгаш чаагай чорукту күзеп тур.

Тыва Республиканың Дээди Соведиинин Президиуму.

«Чалыы назынга чагыг» деп Виктор КУУЛАРНЫҢ плакады.

ЭҢ СӨӨЛҮНДЕ ЧАНЫП КЕЛГЕН

— Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде кижилериниң салым-хуузу бир дески турбаан; өлүм-чидим, балыг-бышкын болуп, элеп-түрен, эш-өөрүнден астыгып дээш, черле үүү турбаан дээрил аан—деп, эки турачы Ордуп-оол Самбый-оолович Монгуш дайынга киржилгезинин дугайын төөгүледи. Ону сиңиигин бижиир болза, ёзулуг бүдүн дептер иштн болуруи ол база немеди.

1943 чылда Дубно, Ровно дээш тулчуушкуннарга Ордуп-оол Монгуш эрес-дидим тулушканнарның бирээзи, амгы үеде оон делгем хөрээн Ада-чурт дайынының бирги чергезинин ордени, Алдар орден, «Эрес-дидим чорук дээш» деп база «Германияны ажыл тиилээни дээш», «Вена дээш» деп медальдар каастап чоруур. О. С. Монгуш ийи удаа балыгланган, кажан ол сапёр кезээнге турда, Дунай эриктеринге база аар балыгланган, эмнелгеге чыдар ужурга таварышкан. Өөрүнден астыгып, өлүг бе, дириг бе дээрзи безин билдинмейи, үр үе иштинде эмнеткен. Ол сөөлгү балыгланганы-дыр.

Амгы үеде хүндүлүг О. С. Монгуш Хову-Аксында чурттап турар, ол сес уругнуң адазы, ынчангаш инвалид-даа болза, үргүлчү көдээ ажылагый шугумунга идепкейлиг ажылдап, ылаңгыя 10 чыл чылгычылаан, каш дакпыр шаңнадып мактаткан.

Боду Хову-Аксы ортумак школазының хүндүлүг аалчызы болуп бо-ла үеде бээр. Дайынның кадыг-берге уржуктарын бичии өөреникчилерге чугаалаарга, солунун башкылар безин кайгаарлар, ол ам 72 харлыг, пенсионер.

— Амгы аныяк-өскен дугайында чүүү чугаалап болур силер?— деп сонуургадым.

— Кол-ла чүве, биче сеткилдиг болуру. Бистиң буруңгуларывыс улугну улуг дээр, бичени биче, деп кончуг кэргээр чордулар, арага-дары безин ишпес, аргалыг-ла болза, ажы-төлүнге чүгле эвини-ле күзеп, чаагай чаңчылдарны сагып, оран-таңдызынга, бурганыга чалбарыр, тейлеп чордулар. Ону амгы аныяктар хүндүлеп, эдерери чугула, оон башка кем-херекке онаажып, эртем-билиинден хожудаар болгай—деп, хоочун фронтучу угаатты.

Сандю САНДАН.

ӘӨРҮШКҮНҮҢ ЧЫЛЫГ СӨЗҮ

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары хөглүг-омак хөөрежип чугаалашпышаан, музейниң чыглыр дээн залче кирип бар чорлар. Чеден-сезен харлыг кыргаларның арыннарында өөрүшкү-маңнай чайынналып турары илден. Чогаалчы болгаш төөгү эртемнериниң кандидады Монгуш Кенин-Лопсан болгаш Алдан-маадыр аттыг музейниң өске-даа ажылдакчылары бо буянныг ужуражылганы белеткээн.

Дайын чылдарының дугайын чырыткан делгиирлиг залдың ортузунда үгер-боо чанынга солун чугаа эгеледи. Монгуш Бора-Хөөевич байыр чедиргеш, немей делгээн орден-хавыяаларны, дайын киржикчилериниң эдилелдерин оларга көргүзүп, тайылбырлады.

Хөректериниде орден-хавыяалыг хоочуннарны оон олуттарже чалаан. Каас чараш столда сүттүг шайны таваар аартавышаан, кырганнар сеткил-сагыжын төө каап, хөөрежип эгеледилер. Дайын төөгүнден бээр хөй чылдар эрткен. Ол аразында сактыышкынар, дайын шөлүнге үгер-боонуң чалынныг октарының аразы-биле эртип, улам-на бурунгаарлап бар чоразының бо дайынчылар кайын уттур.

Ол аразында хоорайның уран үүл ажылдакчылары дайынчы ырларны бараалгаттылар. Тыванын культуразының алдарлыг ажылдакчызы Кенеш Батый баяннавышаан, дайынчы ырыны күүсетти. Зинаида Ондар, Татьяна Доржу аянныг ырларны кадыырлап бердилер. Баянист Марина Монгуш үделгени тергиин-не ойнап күүсетти.

Тиилелге хүнүнге уткуштур музейге чаладып келгеннер кичээнгейлиг дыннап орда, музейде килдис эргелекчизи Анна Дыртык-оол Константин Симоновтун «Мени манап көр» деп чогаалын номчуду. Кызылга Дайынчы алдар музейин ажыдарын, тыва эки турачыларын адын эдилээн кудумчу хоорайга турар ужурлуун дайынның хоочуну Борис Лама чугаазынга демдеглээш, байыр чедирди. Кызылга төрүттүнген дайын киржикчизи Капитолина Абрамовна Королева тыва аялгаларны ырлап күүседирге, хамык улус магадаар болду. Аңаа сөс алган аныяктар тайбыңны, аас-кежикти чаалап бээринге киришкен дайынчы хоочуннарга кан-кадыкшылды күзеп, хүндүткелдин чылыг сөзүн сөглеп турганнар.

ЧУРУКТА: дайынның хоочуннары.

Ондар ОУЕМЧИКТИҢ сөзү, фотозу.

«ЭРЕС-ДИДИМ ДЕМИСЕШКЕШ, ЭЭП ЧАНЫП КЭЭР СИЛЕР»

1943 чылдың 8 ай ортаа үези. Ужар үүл хезээнинг биче сержантызы Анан-оол чедип келгеш, силерни клубка келиннер деп тур, эш улуг сержант деп дыннатты. Чеде бээримге, шупту 40 хире дайынчылар, сержантылар болгаш офицерлер олурлар. Үрдаа болбаанда команда үнду: «Турунар! Эжим командир, данзыда ады киргеи дайынчылар, сержантылар, офицерлер шупту долузу-биле чыглыш келди!» деп, капитан Кечил-оол полк командири подполковник Севенге илеткээн чүве.

Ол чугаалай-дыр:

— Ам удавас чазак черинге баар бис. Аңаа генерал Тока силерни хүлээп алыр.

А бистерни чүүүн ужурунда хүлээп алыр апаргаиын кым-даа билбес болду. Чазак бажыңының баарынга чыскаалып алган турувуста, Тока, элчин Петров суглар үнүп келирге, капитан Кечил-оол Токага илеткээн. Бистин-биле мендилешкеш, бистерге чугаалады:

—Улуг Совет чуртче герман фашистиг идегеттер оор ёзу-биле халдаан болгай. Немецтерни чылча шавар болгаш маадырлыг Кызыл Шеригге бүгү тала-биле дуза көргүзер дугайында Тыва Арат Республиканың эвлчег чок Онза улуг хуралы кыйгырыг хүлээп алган. Ону Тыванын арат чоннары бир үн-биле деткип, чүгле эттеренги-биле эвес, харын боттары ок-боону туткаш, маадырлыг Кызыл Шериг-биле кады немец фашистерни чылча шаварынга киржир күзелин илередип, хөй-хөй бидирнишкиннерни Тыванын нам, чазаанга киирип турарлар. Арат чоннун ол күзелин барымдаалааш, Тыванын чазаа совет чазактан дилег кылган. Ол дилегни совет чазак чөпшээрээн — деп, Тока дарга чугаалаан.

Бистиң-биле кады он хире аныяк кыстар база бар. Кожууннардан фронт чоруур дайынчыларны штаб начальниги Лопсан-Баадан биле капитан Кечил-оол олар хүлээп ап турганнар.

Бир хүн олуруп алгаш авам, ачам сугже фронт чоруур апардым деп чагаа бижип олурумда бир дайынчы келгеш, аъттыг херээжен кижи силерни хереглеп тур дидир. Чеде бээримге, авам сарыг аъдын мүнүп алган бо-ла тур. Авам-биле мендилештим. Авам тура:

— Силер шупту фронт чоруй баарынарга бистер канчаар улус бис. Мен база силериниг-биле кады ол фронт деп черже чоруур кижи мен. Акын Сандак база фронт баар кижи мен дээш, Таңды кожуунунче чоруй барды — деп мындыг.

Кызылга бистиң төреливис офицер бар чүве. Чеде бердивис. Оларның бажыңынга чыылдывыс.

Каш-ла хонук иштинде бүгү кожууннардан фронт чоруур дээн дайынчыларның өг-бүлезиниң иштн, ха-дунмазы, ада-иезн, дөргүл-төрелдери чыглып келгеннер. Шеригниң хөгжүм музыказы үргүлчү-ле ойнап турган болгай.

1943 чылдың сентябрь 1-де Чазак бажыңының баарынга тыва эки тура отряды чыскаалыпкан. Индирге генералдейтенант Тока, ССРЭ-нин элчини Петров болгаш ТАР-ның чазаанын баштынчылары үүүп келирге капитан Кечил-оол эш Токага Тыванын эки тура отряды фронтуже чоруурунга белеиин илеткээн.

Дарга митингиин ажыттынган деп чарлаан. Орта Тока, Петров, дайынчыларның төрелдери, оон иштинде мээн честем Мацнай-оол олар боттарының чагыг сөстерин бергеннер. Митинг доозулган. Кечил-оол солагай талаже эргилдиргеш: «Кылаштап марш!» деп командылаан. Музыка взводунга үделип алгаш, Ленин кудумчузун куду паромче марштапкан бис. Хамык чон бистин-биле кады ынаар көжүпкеннер. Оларның холдарында чечектер, зъш-чем

Ачам, акым-биле мени хөй улустан хостуг черге аппарып алгаш чугаалай-дырлар: «Дайын деп чүве берге болгай, ооллдарым. Маадырлыг, эки демисежип, арат-чонунарнын чагыг-сөстерин утпанар. Немецтерни чылча шапкаш, чанып келир силер, ооллдарым» деп чагаан чүве. Машинага олурупкаш, Тыва — ССРЭ кызыгаары — Шивилигже чоруптувус. Шивилитте үш хонудувус. Чүге дээрге эки турачы отрядтың кызыл тугу белен эвес турган. Ону Кызыл хоорайның Дзержинскиге комбинадынга даарап турганынын шаа-ла ол болган. Тукту шала кежээликтей эккелген. Чазак баштынчылары база чедип келгеннер. «Чыскаалынар!» — деп команда үнген. Взвод аайы-биле чыскаалыпканнар. Тыва эки турачылар отряды долу составы-биле чыскаалыпкан деп, Тока даргага Кечил-оол илеткеди. Дарга бистериннибиле мендилешкеш, допчу чүве чугаалаан. Эрес-маадырлыг демисешкеш, ээп чедип келириви күзээн. Музыка взводу Сергей Красныйның командылалы-биле бисти ССРЭ биле Тыванын кызыгаарынга чедир үдээш, аңаа артып калганнар.

Борбак-Хаакка ийи хонган бис. Абакандан келир машиналар озалдап турган. Командир Кечил-оол баштайгы взводтуң машиназы-биле чоруурда мындыг дужаалды берди.

— Эш Лама, силер эң сөөлгү чоруур взвод-биле кады чедип келиңер. Бистер баштай баргаш, силернин турар черинерни белеткээр бис — дээш, комиссар Байсклан-биле кады чорупканнар. Сөөлгү взвод Хакасияга дан адар чоокчулай бергенде четтивис. Капитан Кечил-оол болгаш Байсклан бисти уткудулар.

Бисти үдээр митинг хурал бо кежээ демир-орук станциязынга болур. Ол доостурга, демир-орукка олурупкаш хаптар бис деп, ол чугаалады. А бистер демир-орук деп, вагон деп чүве билир эвес бир-ле дугаарында көрүп, аңаа олурупканывыс ол. Шала кежээликтей бергенде чыскаалып алгаш, Абаканнын демир-орук станциязынга чедип келдивис. Чоннуң хөй деп чүвезин чүү дээр! Музыка чиртигайнып-ла турду. Хакас областын удуртукчулары индирже Кечил-оол, Байсклан сугларбиле кады үнүп келгеннер. Митинг-даа ажыттынды. Хөй-даа улус чүве чугаалады. Тыванын ооллдар, кыстарынга чагыг сөзүн берип, немец фашистерге удур эрес-дидим демисешкеш, канкадык ээп чанып келириви-ни күзеп турдулар. Митинг доозулган. Команда ёзугаар 12 вагонга олурупкан бис.

Борис ЛАМА, Фронтучу.

(Уланчылыг).

Төлевилел

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫ (ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУ)

(Улаштызы. Эгези № 84 «Шында»)

ИЙИГИ БӨЛҮК

Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында суверенниг республикаларның эрге-чагырга органнарының аразынга эргелеп башкарылга чүүлдерин болгаш бүрүн эргелерин ангылаарының дугайында

К Е Р Э Э

Бистер, Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында республикаларның эрге-чагырга органнарының бүрүн эргелиг төлээлекчилери,

Россия Федерациязының удустарының төөгүзүнге, чаңчылдарынга, дылынга болгаш национал төлептиг чоруунга хүндүткелди илергейлевишаан,

Россия Федерациязының улустарының төөгүден чаңгыс аай күрүне бооп келгеин камгалап арттырары дээш, ону тургузуп турар республикаларның болгаш девискээрлерин будун-бүрүн болуру дээш харыысалганы медереп билбишаан,

национаддар аразында чөптүг чорукту, бүзүрежилгени база бот-боттарының аразында билчилгеин чедип алыр сорулганы салбышаан,

кижиниң болгаш хамаатының националындан база чурттап турар девискээриниң хамаарылга чокка эргелериниң болгаш хосталгаларының, а ол ышкаш улустарның бот-догуинаан эргезинин күштүг болуурун боттандырбышаан,

эрге-хүлээлгелерин эки турабиле хуваарының болгаш оларны дээштиг боттандырарының үндезининге федеративтиг хамаарылгаларны шынар талазы-биле чаартырынче чүткүтпүшаан,

Россия Федерациязының составында республикаларның күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга төлээлелгеин магадылаар:

2 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында республикаларның күрүне эрге-чагырганың органнарының бүрүн эргелериниң хемчээли-биле чогуур девискээрлеринге ол эрге-чагырганы бот-тускайлан чорудар деп чүвени барымдаалап көргеш,

Россия Федерациязының Күрүне суверенитединин дугайында декларацияны, Россия Федерациязының составында республикаларның күрүне суверенитединин дугайында декларацияларын, Россия Федерациязында федеративтиг тургузуг база федеративтиг харылзаалар айтыырларының талазы-биле Россия Федерациязының улус депутаттарының Съездинин болгаш Россия Федерациязының Дээди Совединин шиитпирлерин удуртулга болдургаш,

дараазында чүүлдерни дугуруштувус:

1 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарының чорудларынга хамааржыр чүүлдер:

а) Россия Федерациязының Конституциязын болгаш федералдыг хоойуларны хүлээп алыры болгаш өскертири, оларны сагып турарынга контроль;

б) Россия Федерациязының федеративтиг тургузуу болгаш девискээри;

в) кижиниң болгаш хамаатының эргелерин база хосталгаларын таарыштырары, эвээш санныг национал улустарның эргелерин таарыштырары база камгалаары. Россия Федерациязынга хамаалы болуру;

г) хоойлужудулга, күүсекчи болгаш суд эрге-чагырганың федералдыг органнарының системазын тургузары, оларны организастаарының болгаш ажыл-чорудулгазының чурумун доктаадыры; федералдыг күрүне органнарын хевирлеп тургузары;

д) федералдыг күрүне өнчүзү болгаш оңу эргелеп башкарары;

е) федералдыг политиканың үндезиннерин доктаадып тургузары болгаш Россия Федерациязынга күрүне, экономика, социал-культура болгаш национал хөгжүлде талазы-биле федералдыг программалар;

ж) чангыс аай рынокту эрге-хоойлу үндезиннерин доктаадып тургузары, санхөө, валюта, чээли, каайлы таарыштырылгазы, акша эмиссиязы, өртектер политиказының үндезиннери; федералдыг банкыларны киириштирбишаан, федералдыг экономиктиг албаннар;

з) федералдыг бюджет; федералдыг үндүрүглер болгаш чыылдалар; девискээрлер дайын-биле хөгжүлдениң федералдыг фондулары; федералдыг энергетика системалары, ядролуг энергетика, атомнуг тургузуунуң талазы-биле хүүлар материалдар; федералдыг транспорт, харылзажылга оруктары, информация болгаш харылзаа; космоска ажыл-чорудулга;

к) Россия Федерациязының даштыкы политиказы болгаш делегей харылзаалары. Россия Федерациязының делегей керээлери; дайын болгаш тайбың айтыырлары;

л) Россия Федерациязының даштыкы экономиктиг харылзаалары;

м) камгалал болгаш айыл чок чорук, камгалал бүдүрүлгези; боо-чепсекти, ок-чемзекти, шериг техниказын болгаш өске-даа шериг эт-херексели садарының болгаш садып алырының чурумун тодарадыры; атомнуг тургузуунуң талазы-биле хүүлар материалдарны, хоран бүдүмелдерни, наркотик чүүлдерни бүдүрери болгаш оларны ажыглаарының чуруму;

н) Россия Федерациязының күрүне кызыгаарының, девискээр сугларының, агаар делгемнинин, экономиктиг зоналарының болгаш эрик чоогу далай девискээринин статузу болгаш камгалалы;

о) суд тургузулгазы; прокуратура, кеземче, кеземче-чорудулга, кеземче-күүселде хоойлужудулгазы; келдерел болгаш суд чиигелдези; хамааты херектер, хамааты-чорудулга болгаш арбитраж-чорудулга хоойлужудулгазы;

п) федералдыг дүүштүрүлге эрге-хоойлузу;

р) метеорология албаны, стандарттар, эталоннар, метриктиг система болгаш үе саналашкыны; албан хуунук статистика болгаш бухгалтер үчёду;

с) Россия Федерациязының күрүне шаңналдары болгаш хүндүлүг аттары;

т) Федералдыг күрүне албаннары.

Россия Федерациязының составында республикаларга Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга төлээлелгеин магадылаар;

2 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында республикаларның күрүне эрге-чагырганың органнарының бот-боттарының бүрүн эргелериниң чемдыызын боттандырарының чорудары-биле ол органнарга дамчыдын берип болур.

2. Россия Федерациязының составында республиканың эрге-чагырга органнары Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары-биле дугуруушканын өзугаар боттарының бүрүн эргелериниң чамдыызын оларга боттандырып чорудар кылдыр дамчыдып бээр.

5 чүүл.

1. Россия Федерациязының эрге-чагырганың федералдыг органнары болгаш Россия Федерациязының составында республиканың эрге-чагырга органнары Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле доктааткан чуруумну өзугаар Россия Федерациязының федералдыг хоойлуларын болгаш өске-даа эрге-хоойлу актыларын Россия Федерациязының составында республикага күүселин чорудар.

2. Россия Федерациязының болгаш Россия Федерациязының составында республиканың эрге-чагырга органнарының ол органнарын, албан черлериниң болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң бүрүн эргелериниң хемчээлдеринге тывысканы бүрүн эргелерин Россия Федерациязының бүгү девискээринге хүлээп көөр.

6 чүүл.

1. Россия Федерациязының составында республиканың күрүне эрге-чагырганың органнарының эргелеп башкарар кылдыр дамчыткан бүрүн эргелердең ангидаазынга Россия Федерациязының составында республикаларның күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга төлээлелгеин магадылаар;

2 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында республикаларның күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга чорудар кылдыр дамчыткан бүрүн эргелердең ангидаазынга Россия Федерациязының составында республикаларның күрүне эрге-чагырганың (хоойлужудулга, күүсекчи, суд) долу бүрүн эргелерин эдилээр. Россия Федерациязының составында республикаларның девискээрин болгаш эрге-байдалын оларның чөпшээрежилгези чокка өскертип болбас.

2. Россия Федерациязының составында республикалар делегей база даштыкы экономиктиг харылзааларының, Россия Федерациязының өске республикалары, крайлары, областары, автономнуг тургузулары-биле дугуржулганын бир эвес ол чорук Россия Федерациязының Конституциязынга болгаш хоойлуларынга, бо Керээге дугжур болза, бот-тускайлан киржикчилери болур. Россия Федерациязының составында республикаларның делегей болгаш даштыкы экономиктиг харылзааларын дүүштүрерин Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары Россия Федерациязының составында республикалар-биле кады боттандырар.

3. Чер, чер иштинин байлактары, суглар, үнүш-бойдус болгаш дириг амытаннар чогуур республикаларның девискээринде чурттап турар улустарның байлаа (өөчүзү) болур. Черни, чер иштинин байлактарын, суг болгаш өскедаа бойдус курлавырларын эвлээринин, ажыглаарының, болгаш баш билиринин айтыырларын Россия Федерациязының хоойлужудулга үндезиннери-биле болгаш Россия Федерациязының составында республикаларның хоойлуларын-биле таарыштырар. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары-биле Россия Федерациязының составында республикаларның күрүне эрге-чагырганың органнарының бот-боттарының аразында дугуруушканы-биле федералдыг бойдус курлавырларының статузу тодаратты.

4. Бир эвес Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары оңза байдалды Россия Федерациязының составында республиканың девискээринге тургузар таварылга турун келзе ол республиканың күрүне эрге-чагырганың органнарының баш удур чөпшээрежилгези эргежок чугула. Бир эвес оңза байдалды чарлаарынга үндезин бооп турар байдалдар Россия Федерациязының составында чүүл чаңгыс республиканың девискээринге хамааржыр болза, ол республикага оңза байдалды Россия Федерациязының Президентизинге болгаш Дээди Совединге дораан дыңнатпышаан, ол республиканың күрүне эрге-чагырганың органнары чарлаан болур болгаш оңу федералдыг хоойлу өзугаар боттандырын чорудар.

4 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары Россия Федерациязының составында республиканың эрге-чагырга органнары-биле дугуржулганы өзугаар, бодунуң бүрүн эргелериниң чамдыызын боттандырарының чорудары-биле ол органнарга дамчыдын берип болур.

2. Россия Федерациязының составында республиканың эрге-чагырга органнары Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының бот-боттарының аразында дугуруушканы өзугаар боттарының бүрүн эргелериниң чамдыызын оларга боттандырып чорудар кылдыр дамчыдып бээр.

5 чүүл.

1. Россия Федерациязының эрге-чагырганың федералдыг органнары болгаш Россия Федерациязының составында республиканың эрге-чагырга органнары Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле доктааткан чуруумну өзугаар Россия Федерациязының федералдыг хоойлуларын болгаш өске-даа эрге-хоойлу актыларын Россия Федерациязының составында республикага күүселин чорудар.

2. Россия Федерациязының болгаш Россия Федерациязының составында республиканың эрге-чагырга органнарының ол органнарын, албан черлериниң болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң бүрүн эргелериниң хемчээлдеринге тывысканы бүрүн эргелерин Россия Федерациязының бүгү девискээринге хүлээп көөр.

6 чүүл.

Крайларның, областарның, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларның күрүне эрге-чагырганың органнары Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың органнарынга эргелеп башкарар кылдыр дамчыттынган айтыырлар талазы-биле эрге-хоойлу актылары хүлээп ап болбас, шак-ла ынчаар Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың органнары бо Керээ өзугаар крайларга, областарга, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларга эргелеп башкарар кылдыр дамчыттынган айтыырлар талазы-биле эрге-хоойлу актыларын хүлээп ап шыдавас.

2. Крайларның, областарның, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларның күрүне эрге-чагырганың органнары Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга эргелеп башкарар кылдыр дамчыттынган айтыырлар талазы-биле эрге-хоойлу актылары үндүрер болза, оон-биле кады Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга эргелеп башкарар кылдыр дамчыттынган айтыырлар талазы-биле эрге-хоойлу актылары үндүрер болза, оон-биле кады Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга эргелеп башкарар кылдыр дамчыттынган айтыырлар талазы-биле эрге-хоойлу актылары үндүрер болза, оон-биле кады Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга эргелеп башкарар кылдыр дамчыттынган айтыырлар талазы-биле крайның, областың, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларның эрге-хоойлу актылары федералдыг хоойлуларга чөрүшкек болур болза, федералдыг хоойлулар ажыглаттынар.

3. Бо чүүлдүң 1 болгаш 2 чүүлдеринде айыттынган айтыырлар талазы-биле маргылдааларны Россия Федерациязының Конституция суду шиитпирлээр.

7 чүүл.

Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары болгаш крайларның, областарның, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларның аразында харылзаалар Россия Федерациязының Конституциязынга үндезилеттинин, бот-боттарын хүндүлежиринге болгаш удур-дедир харыысалгага тургустунар. Маргылдааларны Россия Федерациязының Конституциязы болгаш хоойлулары-биле доктааттынган чөпшээрежилге чуруумун ыяапла ажыглап тургаш, шиитпирлээр.

8 чүүл.

Бо Керээ-биле доктааттынган эргелеп башкарылга чүүлдерин болгаш бүрүн эргелерин ангылаанын чаңгыс талаын чуруму-биле өскертип болбас.

9 чүүл.

Бо Керээнин чүүлдери Россия Федерациязының улус депутаттарының Съездизинте хоойлу саналдаар инициативанын чуруму-биле оларны Россия Федерациязының Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) бөлүү хевирлиг көөр кылдыр киириткен тулар.

Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-чагырга органнарының аразынга эргелеп башкарылга чүүлдерин болгаш бүрүн эргелерни ангылаарының дугайында

К Е Р Э Э

Бистер, Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының база Россия Федерациязының крайларының, областарының, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының күрүне эрге-чагырганың органнарының бүрүн эргелиг төлээлекчилери, Россия Федерациязының улустарының төөгүзүнге, чаңчылдарынга, культуразынга, дылдарынга болгаш национал төлептиг чоруунга хүндүткелди илергейлевишаан, Россия Федерациязының улустарының төөгүден чаңгыс аай күрүне бооп келгеин база оңа девискээринин будун-бүрүн чоруу дээш харыысалганы медереп билбишаан, национаддар аразында чөпшээрежилгени, бүзүрежилгени, бот-боттарының аразында билчилгени чедип алыр болгаш быжыглаар сорулганы салбышаан, кижиниң болгаш хамаатының оон националындан болгаш чурттап турар девискээринден хамаарылга чокка эргелериниң база хосталгаларының күштүг болурун боттандырбышаан, оон материалдыг чаагай чоруунуң база угаан-бодал хөгжүлдезинин дугайында сагыш салбышаан, бүрүн эргелерни чөптүг хуваарының база оларны дээштиг боттандырарының үндезининге федералдыг харылзааларны шынар талазы-биле чаартырынче үткүтпүшаан, Россия Федерациязының крайларының, областарының, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының күрүне эрге-чагырганың органнары боттарының бүрүн эргелериниң чергези-биле ол эрге-чагырганы чогуур девискээрлеринге бот-тускайлан боттандырып чорудар деп чүвени барымдаалавышаан, Россия Федерациязының Күрүне суверенитединин дугайында декларацияны, Россия Федерациязының улус депутаттарының Съездизинин база Россия Федерациязының Дээди Совединин Россия Федерациязында федеративтиг тургузуг болгаш федеративтиг хамаарылгалар айтыырларының талазы-биле шиитпирлерин удуртулга болдургаш, дараазында чүүлдерни дугуруштувус:

1 чүүл.

1. Россия Федерациязының Күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының чорударынга хамааржыр чүүлдер:

а) Россия Федерациязының Конституциязын болгаш федералдыг хоойуларны хүлээп алыры болгаш өскертири, оларны сагып турарынга контроль;

б) Россия Федерациязының федеративтиг тургузуу, составы, девискээри болгаш оон будун-бүрүн болуру; крайларның, областарның, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының кызыгаарларын бадылаары;

в) кижиниң болгаш хамаатының эргелерин болгаш база хосталгаларын камгалаары; эвээш санныг национал улустарның эргелерин камгалаары;

г) хоойлужудулга, күүсекчи база суд эрге-чагырганың федералдыг органнарының системазын, оларны организастаарының болгаш ажыл-чорудулгазының чурумун тургузары; федералдыг күрүне органнарын хевирлеп тургузары; крайларның, областарның, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының төлээлелге болгаш күүсекчи органнарының системазының иниити принциптерин доктаадып тургузары;

д) федералдыг политиканың үндезиннерин тодарадыры болгаш Россия Федерациязының күрүне, экономиктиг, экологтуг, социал, культура болгаш национал хөгжүлдезинин талазы-биле федералдыг программалар;

е) федералдыг күрүне өнчүзү болгаш оңу эргелеп башкарары;

ж) чаңгыс аай рынокту эрге-хоойлу үндезиннерин доктаадып тургузары; санхөө, валюта, чээли, каайлы таарыштырылгазы, акша эмиссиязы, өртектер политиказының үндезиннери; федералдыг банкыларны киириштир федералдыг экономика албаннары;

з) федералдыг бюджет, федералдыг үндүрүглер болгаш чыылдалар; девискээрлер хөгжүлдезинин федералдыг фондулары;

и) энергетиканың федералдыг системалары, ядролуг энергетика, атомнуг тургузуунуң талазы-биле хүүлар материалдар; федералдыг транспорт, харылзажылга оруктары, информация болгаш харылзаа; космоска ажыл-чорудулга;

к) Россия Федерациязының даштыкы политиказы болгаш делегей харылзаалары; Россия Федерациязының делегей керээлери; дайын болгаш тайбың айтыырлары;

л) Россия Федерациязының даштыкы экономиктиг харылзаалары;

м) камгалал болгаш айыл чок чорук; камгалал бүдүрүлгези; боо-чепсек, шериг техниказы болгаш өске-даа шериг эт-хөренгизин садарының болгаш садып алырының чурумун тодарадыры; атомнуг тургузуунуң талазы-биле хүүлар материалдарны бүдүрери, хоран бүдүмелдерни, наркотик чүүлдерни бүдүрери база оларны ажыглаарының чуруму;

н) Россия Федерациязының күрүне кызыгаарының, девискээр сугларының, агаар делгемнинин, экономиктиг зоназының болгаш эрик чоогу далай девискээринин статузу, чуруму болгаш камгалалы;

о) суд тургузулгазы, прокуратура, кеземче, кеземче-чорудуг, кеземче-күүселде хоойлужудулгазы, келдерел болгаш суд чиигелдези, хамааты херектер, хамааты-чорудулга база арбитраж-чорудулга хоойлужудулгазы; административ-чорудуг, күш-ажыл, өскүле хоойлужудулгазы; интеллектуал өнчүнүн эрге-хоойлу таарыштырылгазы;

п) федералдыг дүүштүрүлге эргези;

р) метеорология албаны, стандарттар, эталоннар, метриктиг система болгаш үе саналашкыны; албан хуузунуң статистика болгаш бухгалтер учеду;

с) федералдыг күрүне албаны;

т) Россия Федерациязының күрүне шаңналдары болгаш хүндүлүг аттары.

2. Россия Федерациязының крайларының, областарының, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының эрге-чагырга органнары федералдыг бүрүн эргелерни боттандырарынга Россия Федерациязының Конституциязының база федералдыг хоойлуларының база федералдыг доктаадын тургусканы кызыгаарларга болгаш хевирлерге дүүштүр киржир.

3. Крайларга, областарга, Москва база Санкт-Петербург хоорайларына Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг төлээлелге органнарынга төлээлежилгеня магадылаар.

2 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары-биле Россия Федерациязының крайларының, областарының, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының күрүне эрге-чагырганың органнарының кады чорудары чүүлдер:

а) крайларның, областарның, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының уставтарының болгаш өске-даа нормативтиг актыларының Россия Федерациязының Конституциязына болгаш хоойлуларына дүгжүрүн хандырары;

б) кижиниң болгаш хамаатының эргелерин база хосталгаларын хандырары; эрге-хоойлулуг чорукту, корум-чуруму, хөй-ниитинин айыл чок чоруун хандырары;

в) крайларның, областарның, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының девискээр хуваалдазының база тус чер бот-башкарылгазының ниити принциптерин доктаадып тургузары;

г) крайларга, областарга, Москва база Санкт-Петербург хоорайларга үндүрүг онаарының ниити принциптерин доктаадып тургузары;

д) адвокатура, нотариат;

е) эвээш санныг этникти ниитилежилгелериниң шаг шаандан чурттап келген хүрээлелин болгаш амыдыралының чаңчылчаан хевирлерин камгалаары;

ж) административтиг, чурттаар оран-балгат хоойлужудулгазы; чер, суг, арга-арыг хоойлужудулгазы; чер иштинин байлактарының дугайында, долгандыр турар хүрээлел камгалалының дугайында хоойлужудулга;

з) кижизидилгеин, өөредилгеин, эртемнин, культураның, күш-культураның болгаш спорттуң ниити айтыырлары;

и) кадык камгалалынын, өг-бүленин, ие, ада болуруунун, чаш назынының камгалалы, социал хандырылганы кириштир социал камгалал;

к) бойдус ажыглалы, долгандыр турар хүрээлел камгалалы болгаш экологтуг айыл чок чорукту хандырары; онзагай камгалалдыг бойдус девискээрлери; төөгүнүн болгаш культураның турасказалдарының камгалалы;

л) карантин, айыл-халаптар, бойдус халаптары, эпидемиялар-биле демисел, оларның уржуктарын чайладыры;

м) Россия Федерациязы биле Россия Федерациязының крайларының, областарының, Москва база Санкт-Петербург хоорайларының кады чорударынга Россия Федерациязының Конституциязы-биле көрдүнген өске-даа бүрүн эргелер.

2. Бо чүүлдүң 1 пунктузунда айыттынган айтыырлар талазы-биле Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары хоойлужудулга үндезиннерин парлап үндүрер, оларга дүүштүр Россия Федерациязының крайларының, областарының, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларының күрүне эрге-чагырганың органнары эрге-хоойлу актыларын хүлээп ап, боттарының эрге-хүлээлгелерниң хемчээлинге болдуунун эрге-хоойлу таарыштырылгазын боттандырар.

3. Бо чүүлдүң 1 пунктузунда айыттынган кады чорудар чүүлдер талазы-биле хоойлулар төлевилелдери крайларже, областарже, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларже чоруттунар.

3 чүүл.

1. Бо Керээнин 1 болгаш 2 чүүлдериге дүүштүр Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың органнарынга болгаш Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарынга база крайларның, областарның, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларының күрүне эрге-чагырганың органнарынга кады эргелеп башкарар кылдыр дамчыттынмаан бүгү бүрүн эргелерни крайларның, областарының, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларының күрүне эрге-чагырганың органнарынга эргелеп башкарар кылдыр дамчыттынган айтыырлар талазы-биле крайның, областың, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларының эрге-хоойлу актылары федералдыг хоойлуларга чөрүшкек болур болза, федералдыг хоойлулар ажыглаттынар.

3. Бо чүүлдүң 1 болгаш 2 чүүлдеринде айыттынган айтыырлар талазы-биле маргылдааларны Россия Федерациязының Конституция суду шиитпирлээр.

7 чүүл.

Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнары болгаш крайларның, областарның, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларның аразында харылзаалар Россия Федерациязының Конституциязынга үндезилеттинин, бот-боттарын хүндүлежиринге болгаш удур-дедир харыысалгага тургустунар. Маргылдааларны Россия Федерациязының Конституциязы болгаш хоойлулары-биле доктааттынган чөпшээрежилге чуруумун ыяапла ажыглап тургаш, шиитпирлээр.

8 чүүл.

Бо Керээ-биле доктааттынган эргелеп башкарылга чүүлдерин болгаш бүрүн эргелерни ангылаанын чаңгыс талаын чуруму-биле өскертип болбас.

9 чүүл.

Бо Керээнин чүүлдери Россия Федерациязының улус депутаттарының Съездизинте хоойлу саналдаар инициативанын чуруму-биле оларны Россия Федерациязының Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) бөлүү хевирлиг көөр кылдыр киириткен тулар.

Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-чагырга органнарының аразынга эргелеп башкарылга чүүлдерин болгаш бүрүн эргелерни ангылаарының дугайында

К Е Р Э Э

Бис, Россия Федерациязының күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың болгаш автономнуг округтарның күрүне эрге-чагырганың органнарының бүрүн эргелиг төлээлекчилери,

Россия Федерациязының улустарының төөгүзүнге, чаңчылдарынга, культуразынга, дылынга болгаш национал төлептиг чоруунга хүндүткелди илергейлевишаан, Россия Федерациязының улустарының төөгүден чаңгыс аай күрүне бооп келгеин камгалап арттырары болгаш оон девискээриниң будун-бүрүн болуру дээш харыысалганы медереп билбишаан, национаддар аразында чөптүг чорукту, бүзүрежилгени база бот-боттарының аразында билчилгеин чедип алыр сорулганы салбышаан, кижиниң болгаш хамаатының оон националындан база чурттап турар девискээринден хамаарылга чокка эргелериниң база хосталгаларының, а ол ышкаш улустарның бот-догуинаан эргезинин күштүг болуурун боттандырбышаан,

эрге-хүлээлгелерин эки турабиле хуваарының болгаш оларны дээштиг боттандырарының үндезининге федеративтиг хамаарылгаларны шынар талазы-биле чаартырынче үткүтпүшаан, Россияның составында республикаларның күрүне эрге-чагырганың федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың болгаш автономнуг округтарның күрүне эрге-чагырганың органнарының бүрүн эргелиг төлээлекчилери,

Россия Федерациязының улустарының төөгүзүнге, чаңчылдарынга, культуразынга, дылынга болгаш национал төлептиг чоруунга хүндүткелди илергейлевишаан, Россия Федерациязының улустарының төөгүден чаңгыс аай күрүне бооп келгеин камгалап арттырары болгаш оон девискээриниң будун-бүрүн болуру дээш харыысалганы медереп билбишаан, национаддар аразында чөптүг чорукту, бүзүрежилгени база бот-боттарының аразында билчилгеин чедип алыр сорулганы салбышаан, кижиниң болгаш хамаатының оон националындан база чурттап турар

Төлевилел

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫ (ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУ)

(Төнчүү. Эгези 2-ги арында).

чоруу; чаа автономнуг областарның, автономнуг округтарның түргүстунганын доктаадып бадылаары; Россия Федерациязының составында автономнуг областарның, автономнуг округтарның кызыгаарынга өскерилгелерни бадылаары;

в) кижинин болгаш хамаатының эргелерин база хосталгаларын камгалаары; Россия Федерациязының хамаатызы болуру; национал эвээш саныг улустарның эргелерин камгалаары;

г) хоойлужудулга, күүсекчи болгаш суд эрге-чагыргазының федералдыг органнарының системазын түргузары, оларны организастаарының база ажыл-чорудулгазының чүрүмүн доктаадыры; федералдыг күрүне органнарын хевирлеп түргузары; Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның хоойлужудулга, күүсекчи органнарының системазын организастаарының нииги принциптерин доктаадыры;

д) федералдыг политиканың үндезиннерни доктаадып түргузары болгаш Россия Федерациязынга күрүне, экономика, экология, социал культура болгаш национал хөгжүлде талазы-биле федералдыг программалар;

е) федералдыг күрүне өнүү-зү болгаш ону эргелеп башкарары;

ж) чангыс аай рыноктун эрге-хоойлу үндезиннерни доктаадып түргузары; сан-хөө, валюта, чөлөө, каайлы таарыштырылгазы, акша эмиссиязы, өртектер политиказының үндезиннери; федералдыг банкыларны кириштирбишаан, федерал-экономика албаннары;

з) федералдыг бюджет; федералдыг үндүүглер болгаш акша чыылдалары; девискээрлер аайы-биле хөгжүлдениң федерация фондулары;

и) федералдыг энергетика системалары, ядролуг энергетика, үүрмектелип улам күштүг апаар материалдар; федералдыг транспорт, харылзажылга оруктары, информация болгаш харылзаа; космоска ажыл-чорудулга;

к) Россия Федерациязының даштыкы политиказы болгаш чурттар аразының харылзаалаары; Россия Федерациязының делегей керээлери; дайын болгаш тайбын айтыырлары;

л) Россия Федерациязының даштыкы экономиктиг харылзаалары;

м) камгалал болгаш айыыл чок чорук; камгалал бүдүүлгези; шериг техниказын болгаш өске-даа шериг эт-херекселин садарының база садып алырының чүрүмүн тодарадыры; үүрмектелип улам күштүг болур материалларны, хоран бүдүмелдерни, наркотиктиг түүлдерни бүдүрери болгаш оларны ажыглаарының чүрүмү;

н) Россия Федерациязының күрүне кызыгаарының, девискээр сүтларының, экономиктиг зоналарының болгаш эрик чоогу далай девискээринің эрге-байдалы болгаш камгалалы;

о) суд түргузуу, прокуратура, кеземче, кеземче-чорудулга, кеземче-күүселле хоойлужудулгазы; келдерел болгаш суд чингелдези; хамаатты херектер, хамааты-чорудулга болгаш арбитраж-чорудулга хоойлужудулгазы; административтиг чорудулга, күш-ажыл, өг-бүле хоойлужудулгазы; үгаан-бодал байлактарын эрге-хоойлу талазы-биле башкарын таарыштырары;

п) федералдыг дүүштүүлге эрге-хоойлузу;

р) метеорология албаны, стандарттар, эталоннар, метриктиг система болгаш үе саналганы; албан-хуунун статистика болгаш бухгалтер үеви;

с) федералдыг күрүне албаны;

т) Россия Федерациязының күрүне шаңналдары болгаш хүндүлүг аттары, тускай аттар.

2. Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-чагырга органнары федералдыг бүрүн эргелерин боттандырарына Россия Федерациязының Конституциязының болгаш федералдыг хоойлуларның доктаатканы хемчээлдерге база арга-хевирлер-биле киржир.

3. Россия Федерациязының составында автономнуг областка, автономнуг округтарга Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарынга төлөөлелге магадылаттынар.

2 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарының болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнарының кады чорудар эргелеп башкарылга чүүлдери:

а) Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның нормативтиг эрге-хоойлу актыларының Россия Федерациязының Конституциязынга болгаш хоойлуларынга дүгжүрүн хандырары;

б) кижинин болгаш хамаатының эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаары; эрге-хоойлулуг чорукту, коруумчүрүмү, хөй-нинтиниң айыыл чок чоруун хандырары;

в) Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның тус чер бот-башкарылгазын девискээрлер аайы-биле ангылап чарарының болгаш организастаарының нииги принциптерин доктаадыры;

г) Россия Федерациязының составында автономнуг областа, автономнуг округтарга үндүрүг онаарының болгаш акша чыылдаларының нииги принциптерин доктаадып түргузары;

д) адвокатура, нотариат;

е) эвээш саныг этниктиг нинтилежилгелериң шаг-шаандан чурттан чораан черлерин болгаш амыдырал-чуртталгазының чанчыл болган хевирлерни камгалаары;

ж) административтиг, чурттаар оран-сава хоойлужудулгазы; чер, суг, арга-арыг хоойлужудулгазы; чер иштинин байлактарының дугайында, долгандыр турар бойдус хүрээлелин камгалаарының дугайында хоойлужудулгалар;

з) кижизидилгениң, өөредилгениң, эртемнин, культураның, күш-культураның болгаш спорттуң нинти айтыырлары;

и) кадык камгалалы, өг-бүлени, ие хөрээн, ада хөрээн болгаш чаш назынны камгалаары, социал хандырылганы кириштир социал камгалал;

к) бойдус ажыглалы, долгандыр турар бойдус хүрээлелин камгалаары болгаш экология талазы-биле айыыл чок чорукту хандырары; онза камгалалдыг бойдус девискээрлери; төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарының камгалалы;

л) карантин, агаар-бойдус халаптары, эпидемиялар-биле демиселл, оларның уржуктарын чайладыры;

м) Россия Федерациязының Конституциязын ёзугаар Россия Федерациязынга болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областа, автономнуг округтарга кады чорудар эргелел башкарылга чүүлдери кылдыр санаттынган өске-даа бүрүн эргелер.

2. Бо чүүлдүн 1 пунктузунда айыттынган айтырыглар талазы-биле Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары Хоойлужудулга үндезиннери, кодекстери болгаш хоойлуларны үндүрер, оларга дүүштүр Россия Федерациязының составында автономнуг областың күрүне эрге-чагыргазының органнары боттарының эрге-хүлээлгелериниң хемчээлинге эрге-хоойлу актыларын хүлээп ап, эрге-хоойлу таарыштырылгазын боттандырар. Россия Федерациязының составында автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнары боттарының эрге-хүлээлгелериниң хемчээлинге эрге-хоойлу таарыштырылгазын Россия Федерациязының Хоойлужудулга үндезиннеринге, кодекстеринге, хоойлуларынга, автономнуг округтун бактаап турары крайлар, областар-биле керээлеринге дүүштүр боттандырар.

3. Бо чүүлдүн 1 пунктузунда айыттынган кады чорудар эргелел-башкарылга чүүлдериниң талазы-биле хоойлулар төлевилелдерин Россия Федерациязының составында автономнуг областе, автономнуг округтароже чорудар.

3 чүүл.

1. Бо Керээниң 1 болгаш 2 чүүлдеринге дүүштүр Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарынга болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнарынга кады чорудар эргелел-башкарылга чүүлдери кылдыр дамчыттынган күрүне эрге-чагыргазының органнары боттарының эрге-хүлээлгелериниң хемчээлинге эрге-хоойлу актыларын хүлээп ап, эрге-хоойлу таарыштырылгазын боттандырар. Россия Федерациязының составында автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнары боттарының эрге-хүлээлгелериниң хемчээлинге эрге-хоойлу таарыштырылгазын Россия Федерациязының Хоойлужудулга үндезиннеринге, кодекстеринге, хоойлуларынга, автономнуг округтун бактаап турары крайлар, областар-биле керээлеринге дүүштүр боттандырар.

3. Бо чүүлдүн 1 пунктузунда айыттынган кады чорудар эргелел-башкарылга чүүлдериниң талазы-биле хоойлулар төлевилелдерин Россия Федерациязының составында автономнуг областе, автономнуг округтароже чорудар.

3 чүүл.

1. Бо Керээниң 1 болгаш 2 чүүлдеринге дүүштүр Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарынга болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнарынга кады чорудар эргелел-башкарылга чүүлдери кылдыр дамчыттынган күрүне эрге-чагыргазының органнары боттарының эрге-хүлээлгелериниң хемчээлинге эрге-хоойлу актыларын хүлээп ап, эрге-хоойлу таарыштырылгазын боттандырар. Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнары боттарының эрге-хүлээлгелериниң хемчээлинге эрге-хоойлу актыларын Россия Федерациязының Хоойлужудулга үндезиннери-биле болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-хоойлу актылары-биле таарыштырар. Федералдыг бойдус курлавырларының эрге байдалы Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнарының бот-боттарының аразында дугуржулга ёзугаар ол девискээрлерге ажыл-агый чорудулгазының төөгүден тургүстунун келген чанчыл болган хевирлерни камгалаа арттырарын база деткиирин болгаш бойдус курлавырларын ажыглаарын өөренип көрүп тодаралдыр.

4. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнарынга дамчыттынган эргелел-башкарылга чүүлдериниң айтыырларының талазы-биле эрге-хоойлу актыларын хүлээп ап шыдавас, шах-ла ынчаар Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары бо Керээ ёзугаар Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-чагырга органнарынга дыңнаткаш, киирер.

4 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-чагырга органнары-биле дугуржулга ёзугаар бодунун бүрүн эргелериниң чамдызын, Россия Федерациязының Конституциязынга болгаш хоойлуларынга дүүштүр боттандырып чорудары-биле ол органнарга дамчыдып берип болур.

2. Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнары Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның делегей болгаш даштыкы экономиктиг харылзааларын дүүштүрериниң күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары боттандырар.

3. Черни, чер иштинин байлактарын, суг болгаш өске-даа бойдус курлавырларын эзлээриниң, ажыглаарының база баш билириниң айтыырларын Россия Федерациязының Хоойлужудулга үндезиннери-биле болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-хоойлу актылары-биле таарыштырар. Федералдыг бойдус курлавырларының эрге байдалы Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнарының бот-боттарының аразында дугуржулга ёзугаар ол девискээрлерге ажыл-агый чорудулгазының төөгүден тургүстунун келген чанчыл болган хевирлерни камгалаа арттырарын база деткиирин болгаш бойдус курлавырларын ажыглаарын өөренип көрүп тодаралдыр.

4. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-чагырга органнарынга дамчыттынган эргелел-башкарылга чүүлдериниң айтыырларын талазы-биле эрге-хоойлу актыларын хүлээп ап шыдавас, шах-ла ынчаар Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары бо Керээ ёзугаар Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-чагырга органнарынга дыңнаткаш, киирер.

4 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның эрге-чагырга органнары-биле дугуржулга ёзугаар бодунун бүрүн эргелериниң чамдызын, Россия Федерациязының Конституциязынга болгаш хоойлуларынга дүүштүр боттандырып чорудары-биле ол органнарга дамчыдып берип болур.

2. Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнары Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнарынга дамчыдып берип болур.

5 чүүл.

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары болгаш Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнары Россия Федерациязының составында автономнуг областа, автономнуг округтарга Россия Федерациязының федералдыг хоойлуларын болгаш өске-даа эрге-хоойлу актыларын Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле доктаатканын чүрүм ёзугаар күүседип чорудар.

2. Россия Федерациязының крайның, областың, оон-биле кады Россия Федерациязының составында республиканың, автономнуг областың, автономнуг округтун эрге-чагырга органнарының, албан черлериниң болгаш албан-дужаалдыг кижилериниң ол органнарының, албан черлериниң база албан-дужаалдыг кижилериниң бүрүн эргелерини хемчээлинге тыныскаңа юридиктиг документилер Россия Федерациязының бүгү девискээринге хүлээп көрдүвер.

6 чүүл.

1. Россия Федерациязының составында автономнуг областың, автономнуг округтарның күрүне эрге-чагыргазының органнары Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарынга дамчыттынган эргелел-башкарылга чүүлдериниң айтыырлар талазы-биле эрге-хоойлу актыларын хүлээп ап шыдавас, шах-ла ынчаар Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнары боттандырар.

2. Бо Керээниң 6 чүүлүнүн 1 болгаш 2 пунктуларында айыттынган айтыырлар талазы-биле маргылдаалар чөпшээрежилге чорудулгаларын Россия Федерациязының Конституциязынга болгаш хоойлуларынга дүүштүр ажыглаары-биле шиитпирлеттиннер.

8 чүүл.

Бо Керээ-биле доктаатты-нган эргелел-башкарылга чүүлдерни болгаш бүрүн эргелерни ангылаанын чангыс таланың чүрүму-биле өскертип болбас.

9 чүүл.

Бо Керээниң чүүлдери Россия Федерациязының улус депутаттарының Съездизинге хоойлу саналдаар инициативаның чүрүмү-биле оларны Россия Федерациязының Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) бөлүү хевирлиг көөр кылдыр киириттинип турар.

ҮШКҮ БӨЛҮК

Шилчилге үезинің чүүлдери

1. Россия Федерациязының Конституциязы (Үндезин Хоойлузу) 1993 чылдың..... парлаттынар болгаш ол хүнден эгелеп күштүг болур.

2. Россия Федерациязының девискээринге 1993 чылдың.....: чедир күштүг турган хоойлулар болгаш өске-даа эрге-хоойлу актылары оларны күш чок болдуруп азы өскертиринге чедир, бир эвес олар Конституциягa чөрүшкек эвес болза, ажыглаттынар.

3. Россия Федерациязының Кеземе дүрүмүнге эдилгелер киирериниге чедир өлүрүп шиидери Россия Федерациязының Кеземе дүрүмүнүн 102 чүүлүнде айыттынган онза дерзии өлүрүүшкүн дээш болгаш Россия Федерациязының Кеземе дүрүмүнүн 66, 67, 68, 77, 191 база 240 чүүлдериниде айыттынган кем-керек үүлгедишкиниин үезинде кижилерни өжегерээн өлүргени болгаш чок кылганы дээш ажыглаттынып болур.

4. Шилилгелиг шериг албаның дугайында федералдыг хоойлуну хүлээп алырынга чедир бодунун шажын-чүдүлгезинің аайы-биле Россия Федерациязының Чепсектиг Күштериниң составынга албан эттиреринден ойталаан хамаатыларны шериг албан-хүлээлгезин эрттирер үезинде Россия Федерациязының доктаатканы эмнелге, тудуг, амы-тын камгалаар, коммунал болгаш өске-даа күрүне албан черлериче база организацияларыче албан эрттирери-биле чорудар.

5. Россия Федерациязының Президентизи Конституциязының 70, 73—83 чүүлдеринге дүүштүр бүгү-нинтиниң сонгазы хуусаа дургузунда күрүне баштыны боон ажылдаар.

6. Россия Федерациязының «Федералдыг хуралга сонгулдалар дугайында ..... га дүүштүр Федералдыг хуралдың бирги чыыжының сонгулталарын 1993 чылдың .....эрттирер.

Федералдыг хуралды чыылдырарына чедир оон бүрүн эргелерни Россия Федерациязының Дээди Соведи Конституциязының күштүг болурунга чедир бодунун составы-биле боттандырар, а Федерация Чөвүлелиниң бүрүн эргелерни — Федерацияның субъектилериниң хоойлужудулга (төлөөлелгелиг) органының бүрүзүнден бир-бир төлөөни болгаш Федерация субъектилериниң баштыннарын (чагырга даргазын) киириштирген Федерация субъектилериниң Чөвүлели боттандырар.

7. Конституцияның күштүг болур үезинде ажылдап турган Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлели — Чаза оон бүрүн эргелериниң доостурунга чедир азы Конституцияда көрдүнген чүрүм ёзугаар халажырынга чедир Конституцияның 105, 108-112 чүүлдери-биле көрдүнген чүрүм ёзугаар бүрүн эргелерни боттандырар.

8. Россия Федерациязының Конституция суду, Россия Федерациязының Дээди суду, Россия Федерациязының Дээди арбитраж суду Конституцияның күштүг болган үезинден эгелеп түс-түзүнде Федерацияның Конституция суду, Федерацияның Дээди суду, Федерацияның Дээди арбитраж суду боон, бо Конституцияны хүлээп алырынга чедир ажылдап турган болгаш Конституцияга болгаш ол судтар дугайында хоойлужудулгага чөрүшкек эвес бүрүн эргелерге дүүштүр шиидилге эргезин боттандырар.

Конституцияның күштүг болган хүнүнден эгелээш, федералдыг судьяларны томуйлаары Конституцияның 124 чүүлү-биле доктаатты-нган чүрүм ёзугаар чоруттунар.

Федерацияның Дээди суд төлөөлелгезинге федералдыг судьяларны Федерация Чөвүлелиниң томуйлаарынга чедир ол бодунун бүрүн эргелерни Конституцияның 125 чүүлүнде көрдүнгенин ёзугаар Федерацияның Конституция судунун даргазы болгаш оон оралакчызы. Федерацияның Дээди судунун даргазы болгаш оон бирги оралакчызы, Федерацияның Дээди арбитраж судунун даргазы болгаш оон бирги оралакчызы составтыг боттандырар.

9. Россия Федерациязының улус депутаттарының Съездизинин болгаш Россия Федерациязының Дээди Соведиин, Россия Федерациязының Конституция судунун Конституцияның ийиги бөлүүде айыттынган бүрүн эргелери түс-түзүнде Федералдыг хуралга болгаш Федерацияның Конституция судунга хамааржыр.

10. Россия Федерациязының болгаш Россия Федерациязының Федерация керээзинге ат салбаан субъектилериниң аразында харылзаалар Конституцияга үндезилеттиниң тургүстунар. Конституция-биле эргелеп-башкарар кылдыр Федерацияга дамчыттынган бүрүн эргелериниң кызыгаарындан дашкаар Федерацияның чогуур субъектилериниң күрүне органнары бодунун девискээринге күрүне эрге-чагыргазын бот-түскайлан чорудар дээн үүлдү маңаа удуртулга болдурар.

Эртен. Кадыр бизеңдеп хүн харап олурар. Оон алдын дээрбөөнге хөлегелендир көстүр хоютку дүрзү шимчевишаан чугааланыр. Ол кырган ие — Ундургу деп чоорту биле бээр бис.

Кырган ие. Экии, хүнүм! Чолугуп тур мен, чолдуг хүнүм! Чер өртемчейде сээн кыргаң өннүүн Ундургу эне күдүк базып мөгейдим, хүнүм. (Мөгейгилээр) Бежен чылдар дургузунда мендилежип келген мени кайын утканы деп сен, күүлүг чыыттым. А? Азы чүнү-даа чугаалавадың бе? Ам-даа оглумну мәнавышаан мен. Бо чылын оон чоруткаңыдан бээр мугур бежен чыл болур. Чеден туржук, сезен шагда ашкан-даа болза, ава кижи ажы-төлү дээш, сагыжы саарзыкталып чоруур-дур ийин. Чырык өртемчейнин —чырыткызы, кашпагайным— карза болгай сен, оглумдан чүнү билдиң, чүнү көрдүң.?.. Чүнү-даа сөглевезин ол бе? Чоп кара булут артынче ажытталырын ол? Бак чүве оштава! Булут-биле шыптынма! Ол-дур, ам-на арның тода көстүп келди. Оглумну хайгаарап, сураглап көр, хаажыг хүнүм. Аваң дириг, дуртен чедип кел деп сөглеп көр! Өртемчейни өөртүп, өрү дээрден чайынныг хереллериннi чажып, үзүп оруунну улам-чыла! А мен ам база бир хүн чурттаар болган-дыр мен! Ажылым - ам-даа хөй,

Ава ажытталы бээр. Чоорту чыып кээр.

Каан аяс хүн. Ак-ак терек-тер үнген аяңчыгаш, Хорулааш суг даажын бодаарга, агым суг эрии хевирлиг. Эртен. Хүн хереллери теректерниң будуктарын өттүр ойнап турар. Мурнуку одурутда чангыс чоон дазылдан үнген, дөрт адырлыг кыргаң ак терек онзаланып турар. Теректер аразындан кыргаң кадай көстүп кээр. Ол үзүн сыптыг ширбиили-биле бүрүлер аштап, эрги будуктарны ырадыр октап чоруур. Дуруяалар үнү дыңналыр. Кыргаң өрү көрбүшаан. чоокшулап кээр.

Кырган ие. Дуруяалар! Ам база Кезек-Теректи долганып эгелээн ышкажыл силер? База бир часты чалап эккелгеннери ол-дур. Ырлажынар-ла ырлажынар! Ыржым шыныаны оттур ырлажынар. Кырган өннүүнер — Ундургу кадай ам-даа дириг мен. Кыш ажа берген болдур мен ийин. Кайда дескинип турлар ирги? Чүгле үнү дыңналыр, боттары чоп көзүлбес дээр силер? Карак баксыраан болдур ийин. чүгле ис баштаныр. (Бодунга). Мээн-ве караам болгаш шыдаар чүве-дир ийин. Чүнү көрбээн, чеже чаш акпаан карак дээр! (Өрү) Эй! Чоп ырлашпайн бардынар? Азы мунгаргай сөс эдиптим бе? Кылан дээрнин кынгырааш үниүг, хырлабаа чалгыныглары силерге кудараллың херээ чүү боор?! Хоюг үүнүрни ховушөлге чеже чылла сеткил хандыр салбадыыар дээр. Азы мен бо чылын аңныг апарган-дыр мен бе?...

Дуруяалар үнү.

Ол-ла болгай. Силерниң үүнүрни дыңнаашы, «ам-даа дириг-дир мен» — деп бодап кээр-дир мен. Оглум дайыче чораан частан эгелээш, он-он часты кады уткуп, он-он чайны кады чурттап келдивис. Бо-ла теректерге аъдын баглап, бо-ла чуртка чедип кээрин аазаан оглум, ам-даа сураг. А күжүр иезн ам-даа манавышаан, шылырашкан эрги бүүлерни, сынып калган будуктарны чылдын-на кээп аштап, ыдык теректер аразынга ыцай-бээр кылаштап кээр деп, та кандыг салым чүве... Улус безин мени Ундургу дивес, «Албыстыгбай», «Буктут-Кадай» дижип турду. Оларның хоранныында, оглумну дөмей-ле манап аар мен. Ол — дириг! Оон ады өлүрткеннериниң дацзызында чок болгай. Оон кажан-каяа, канчалдыр өлүрткенин кымдаа көрбээн-дир! Ынчангында ол — дириг, ыяап-ла дириг. (Өрү). Ам-даа этпишаан. Чоп кончуг кыйгы салып турардары ол? Азы мээн оглум — Севениң сураан дыңнаанаар эвеспе? Э-эй! Чүнү билдинер! (Кезек болгаш). Ырай бердилер ышкаш. Ындыг-мындыг медээ чок турган-дыр аа. Чеже дескинип кээр силер, черже дүжүп, чалгынарынар дыштандырын алынар. Чалгын кырынга салдап турарга — баш-даа дескине бергей-ле. (Бодунга. Чаптавышаан). Ховуу кужу хамнаарак дег болза эки-дир ийин. Дүндүүштелдир үнүп-үнүп, кынгырадыр ырлапкаш, оргу шөлүнче октаан даш дег караш дээр...

Ыржым. Суг даажы.

Судак сүгнүң могааазын. Чыдын чытпас чыраа-кара дижири-ле шын-дыр ийин. Шулуктайдыр чугааланып-ла, чугааланып-ла чыдар. «Суксай берген боор сен, чедип келгеш, мага хандыр ижип ал» — деп, сени чалап чыдыр эвеспе, Севен?... Селбер теректер, чер-чуртуниүн чараш бойдузу сеня манай берди, оглум. Билир мен: Бир-ле хүн чедип кээр сен. «Аванны чоп кончуг маңаттың?!» — деп, аттының, чанчавас мен, оглум. «Бичин уруглар дег, бижиргевейн эрт, сакты бердим, чассыдып изайн» дээр мен, оглум. Чедип кээр сен, ындыг аа, Севен?

Хек эдер.

Хек — мегечи куш! Сээн үүгү — куюманчыг болгаш кудараачыг. Бо чылын мээң бо кезек теректеримге эдер мен деп семеве. Сеин хоюзуптар күш мейде ам-даа бар. Сээк хайын-биле улус мени «албыстыг», «диирениг», «буктут-кадай» дижи берген болдур ийин. «Кезек-Теректе хекдаа эдип эгеледи, Ундургу кадай-даа уйгу чыдын чок апарды» дижирлер ышкажыгай. (Адырларлыг терекке баргаш, оон кужантаныр). Оолдарның аът баглаар ыдык ыяжынга боску дунук бора хекти хондурбас мен! (Терекке). Чаа-дайынче чаш ажытөлдү сен аъткардың чоп, ыдык ыяжым! Ажый-буурул өтбелер дег, адырларлыг эк терээм сенээ, ак судүмну чажып келген, араттың аъттыг шерии оолдарның айдың черде артып калган, ак баштыг иезн-дир мен. Сен мени билир сен. Чеже чылдар дургузунда сээн-биле сеткил-чүрээвисти хөөрешпедивис дээр! Оолдарывыс ам кажан келирлериг? Ону сөглe, ыдык ыяжым! (Кулаан терекке чыпыр салгаш, дыңнаалаар).

Ыяштың шыгыраан човуурду дыңналыр.

Ханы черден аспактанган хиренде канчап бардың? Чоп човууртай-дыр сен?! Дазылдамырындан дамчып үнген ажы-төл дег адырларлыг хиренде, шыгырткайнып човууртап үүнүл? Чүс чыл ажыр түрүп келгеш, чүге бөгүн салдыныптың? Мени каапкаш, мени мурнай ужар мен диве! Черге чыдып аарынга, сени мен канчап шимчедип аар мен. Сээн хөөү үнүн сынып батса, чеже-чеже чаш теректерни кыргый шаап каар-дыр, ону бода! Хат-шуурганныгда безин, кара чаңгыс чоргаар турар күүтен ышкажыгай сен. Канчап бодун сула салдынар үүвел? Орталан! Ажытөлүн — аныяк адырларын бода! Мен безин канчап чаада барган чаңгыс оглумну манап, сээн-биле чугааланып чоруур-дур мен. Баглаашкы-терек, сээн дөзүнге оолдарывыс-биле байырлаштывыс чоп. Сээн бо дөрт адырынга дөрт оол аъттарын баглады. Оларның чү-ле чаңгызы бар, а үжү ам-даа сураг-дыр. Каш он чылдар маңаашы, канчап ужа бээр сен. Олар чедип келгеш, сени айтыырлар болгай. Ынчан мен чүү дээр мен? Сээдениеве! Сен андарлып бадар болзуңза, сээн бо адырларын дараачыг. Бо чылын мээң бо кезек теректеримге эдер мен деп семеве. Сеин хоюзуптар күш мейде ам-даа бар. Сээк хайын-биле улус мени «албыстыг», «диирениг», «буктут-кадай» дижи берген болдур ийин. «Кезек-Теректе хекдаа эдип эгеледи, Ундургу кадай-даа уйгу чыдын чок апарды» дижирлер ышкажыгай. (Адырларлыг терекке баргаш, оон кужантаныр). Оолдарның аът баглаар ыдык ыяжынга боску дунук бора хекти хондурбас мен! (Терекке). Чаа-дайынче чаш ажытөлдү сен аъткардың чоп, ыдык ыяжым! Ажый-буурул өтбелер дег, адырларлыг эк терээм сенээ, ак судүмну чажып келген, араттың аъттыг шерии оолдарның айдың черде артып калган, ак баштыг иезн-дир мен. Сен мени билир сен. Чеже чылдар дургузунда сээн-биле сеткил-чүрээвисти хөөрешпедивис дээр! Оолдарывыс ам кажан келирлериг? Ону сөглe, ыдык ыяжым! (Кулаан терекке чыпыр салгаш, дыңнаалаар).

Ыяштың шыгыраан човуурду дыңналыр.

Ханы черден аспактанган хиренде канчап бардың? Чоп човууртай-дыр сен?! Дазылдамырындан дамчып үнген ажы-төл дег адырларлыг хиренде, шыгырткайнып човууртап үүнүл? Чүс чыл ажыр түрүп келгеш, чүге бөгүн салдыныптың? Мени каапкаш, мени мурнай ужар мен диве! Черге чыдып аарынга, сени мен канчап шимчедип аар мен. Сээн хөөү үнүн сынып батса, чеже-чеже чаш теректерни кыргый шаап каар-дыр, ону бода! Хат-шуурганныгда безин, кара чаңгыс чоргаар турар күүтен ышкажыгай сен. Канчап бодун сула салдынар үүвел? Орталан! Ажытөлүн — аныяк адырларын бода! Мен безин канчап чаада барган чаңгыс оглумну манап, сээн-биле чугааланып чоруур-дур мен. Баглаашкы-терек, сээн дөзүнге оолдарывыс-биле байырлаштывыс чоп. Сээн бо дөрт адырынга дөрт оол аъттарын баглады. Оларның чү-ле чаңгызы бар, а үжү ам-даа сураг-дыр. Каш он чылдар маңаашы, канчап ужа бээр сен. Олар чедип келгеш, сени айтыырлар болгай. Ынчан мен чүү дээр мен? Сээдениеве! Сен андарлып бадар болзуңза, сээн бо адырларын артпайн барза канчаар сен?! Човаурдуң соксат! Азы аштапарыглазын дээш, хыйлаяып турарың ол бе? Ындыг болбаазе. (Теректің дөзүн ширбигилээш, адырларының белдиринде куу будукту ап каптар дээш, халбактаны бээр).

Куштар үнү мыжыражыр.

Бокта-сулде! Бо чүү деп чоор? Мынча чылдар дургузунда маңаа кээп келгеш, ыындыг чүве черле көрбээн мен! Куш төрүп алган ышкажыл?! Канчап таптыг мындыг уя тудуп алган дээр силер? Чараштарын! Силерни сывыртаваас мен. Өзүп доругунар. Ак-теректи аал-оран кылынар. (Өрү көргеш). Аваны сен бе? Менче дыка алгырба. Мен база ие кижи-дир мен. Сен бичин чаш куштуташ, а мен кырган ие — Ундургу ышкажыл мен. Севенниң аваны аан. Аа, сен-даа кайын ону таныыр деп сен. Севен чедип келгеш, сээн оолдарыңны чаптаар. Сен ынчаар чугааланма. Сээн оолдарыңны азыражыр мен. (Терекке). Че, чүл, ак-терек? Чалгынныг куш безин сенээ чалгактанып, аал-оран тудуп, ажы-төлүн өстүрүп турда, а сен сээдеңмей човууртап үүнүл? Мөнге назыда кушкаштарын уран ырын дыңнаай сен. Амыдырал ам чаа эгелеп турар ышкажыл. Өөр-өөр ажы-төлдүг болуп, өктерээй сен. Ачамның адазы — Ак-Сал иреинин, адыр талга азып каан, эрги эзериниң хозунга куш төрүп алган, оон соонда бистин угуувус чүгүрүк аъттарлыг болган улус боор бис. Ынчангында сээн аксын-кежин — мурнуында деп бил. Оолдарывыс чүгүрүк аъттарлыг-даа халдып кээр чадавас. (Куштарже эдерти көргеш). Аа, ам ийи апардынар бе? Ачазы биле аваны. Алгыржып олурбайн. ажы-төлүнерни ашкарып-чемгеринер че. А мен чоруткаш, хооруп каан тараа эккээйн. Ынчалдыр азыранчып чурттаай бис аан. Өйлеп эккеп турар мен. Оон башка курткымыскаяк, ымыраа-сээк-даа тудуп чиаес, — азырадыкчылар апаар силер. Ындыг бе? Чук-чук! Чок-чок! — дидир силер бе? Шын-дыр. Азырадыр хөөнүг, мангысталчактар силерде чок. Дораан кээр мен.

Кырган чоруптар.

Куштар үнү янзылыг хеглуг хөгжүм.

Владимир СЕРЕН-ООЛ.

САКТЫЫШКЫН

1945 чылдың май 9. Ол хүн Тожу районнуң төвү —Тоора-Хем суур байыр шинчи кирген, улуг-даа, бичии-даа кижилериңиң өөрүшкү-маннайы арын-шырайында долганын эскерген мен. Стадионда кижи бажы кизирт, аът бажы оргу. Ол чер чурттуг орус, тыва, украин, хакас кижилер ботботтарынга байыр чедиржип, холдарын дыңзыг тутчуп, куспактажып, өөрээниидеп ошкажып, мынчаар алгыржып турганын сактыр-дыр мен: «Улуг Тиилелге-биле», «Фашизм тиилеттирген!», «Төрээн чуртувус алдаржаан!».

Май 9-ка тураскаатканы байырлыг митинг эгелевээнде, даг баарында улуг дыттың хөлегезинде чээрби ажыг кижи чыглып алган турарын көрүп каашы, оларга чоокшулап чеде бердим. Чылган улустуң ортузунда арын-шырайы чазык-чаагай, чолдаксымаар, шериг хептиг кижи бир-ле чүвени сонуургадып чугаалаан тур. Мен ону бир-ле дугаарында көргеним ол чүве. Мээн чаныма турган Арайбан Колдан айтырдым: «Бо шериг кижи кым боор, акым?» Ол хулумзүрүй каапкаш, мынча диди: «Па, билбес сен бе? Бо дээрге дайынчы Седип-оол Ак-тыр. Оон хөрээнде медальдарныг, орденнериг көвейин көр даан. Дидим дайынчы Украинаның Ровно хоорайын хосташкан болдур ийин» — дээш, демги акым митинг болур стадионче таваар кылаштап чоруй барды.

Удаваанда митинг эгелээн. Аңаа совет улустуң фашистиг эжелекчилерге удур маадырлыг чоруун, дайын үезинде тылга күш-ажылчы чедишкиннерин колдады чугаалаан чүве. Оон-биле чергелештир Тожу чурттуг эки турачылар; Иннокентий Дорофеевти, Седип-оол Акты, Михаил Бухтуевти болгаш өскелериниң-даа аттарын улуг чоргаарал-биле адап, оларга чылган бүгү чоинуң муринудан изиг байыры чедирип турган. Михаил Бухтуев бодунуң эрес-маадырлыг чоруун көргүскеш, Совет Эвилелиниң Маадыры атка четкен болгай.

1957 чылдың май 9-та олла стадионга Седип-оол Акка ужуражы бергеш, дораан-на менди солуштум.

ТЕЛЕ-ПРОГРАММА

(Май 10-дан 16-га чедир)

ПОНЕДЕЛЬНИК

МАЙ 10

БИРГИ ПРОГРАММА
«ОСТАНКИНО» канал

7.35 Түннелдери. 8.20 Дамчыдылгалар программазы. 8.25 «Бичии шилгижик». Мультфильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 9.00 «Төп». 9.30 «Эртен эрте». 10.00 «Амдыызында дөгерези бажында». 10.30 «Эртеиги сылдыс». 11.20 «Кара-Дойнуң ужуралдары». Ургуларга хөй сериялыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.45 «Шекспириада». Мультсериалдың баштайгы көргүзүү. 6-ты сериязы. 12.15 «Марафон-15». 13.05 Авиакосмиктиг салон. 13.15 «Артистер болгаш салым-чолдар». «Цирк». Уран-чечен фильм. 15.00 Медээлер. 15.20 Режиссёр Г. Панфиловтуң фильмнери-биле таныштырылга. 15.40 «Силерге ужуражылга». Чогаалчылар В. Конецкий биле В. Шефнер. 16.30 «Аян-чорукчулар клуву». 17.20 «Сылдыстар шагы». 18.00 Э. Рязанов К. Эрнст-биле беседалажыр. 18.45 Футбол. 19.15 Телеэкранга бир-ле дугаар. «Хектер ооллары». Уран-чечен фильм. 20.40 Тамчыктыг удунар чаштар! 20.55 Реклама. 21.00 Медээлер. 21.20 Дамчыдылгалар программазы. 21.25 «Горячев болгаш өскелер-даа». Уран-чечен телесериалдың баштайгы көргүзүү. 14-кү сериязы. 21.55 Спортчу уик-энд. 22.10 «Бомонд». 22.45 «ДДТ» концерт. 23.55 «Монтаж». 00.00 Медээлер. 00.20 — 01.00 «Эквивер». Чапсарда — 00.00 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 Реклама. 8.25 «Чуруп көргүзери». 9.10 Хостуг шакта. 9.25 «Хоорайжыгаш». Хөгүг программа. 9.50 «Американың черлик бойдузу». Хөй сериялыг барымдаалыг фильмнин баштайгы көргүзүү (АКШ). 10.20 «Бурда моден» сүмелеп чур... 10.50 Кипрас Мажейка. «Биче Европадан» репортажтар. 11.20 «Дүлгүүр» программа. «Хомудалдыг бижик». 11.50 «Алиса хуулгаазынар чуртунда». Уран-чечен фильм. (Англия). 13.25 Тараачынар айтырыы. 13.45 Ынак комедияларывыс. «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны». Уран-чечен фильм. 15.10 XX век кинокадрында болгаш кинокадрдан дашкаар. «Оңу кажан-бир шагда сактып кээр бис». 15.15 «Камгалал — 911». 16.50 Фильм-концерттин баштайгы көргүзүү. 17.45 «Кауитдауи». Сураглыг музыка дугайында медээлер. 18.45 Аттар: Евгений Лебедев. 19.40 Мультипульти. «Дүнеки ужурал». 19.50 Хүнүн-не байырлал. 20.00 Медээлер. 20.20 Реклама. 20.25 Понедельник санында детектив. «Лаки Страйк». «Өлүмүг белдирлер» деп уран-чечен фильмни көргүзер. «Кемниг лерелер төөгүлери» деп бөлүктер (АКШ). 21.20 Реклама. 21.25 «Земфира Жемчужнаяның турлаа». 22.20 Улуг алгыш-кырыш. 00.30 «Формула-1» класска авточарыш талазы-биле делегей чемпионады. Испаниядан дамчыдылга. 2-ги кезээ. 23.55 Реклама. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар айыткап турлар. 00.25 Реклама. 01.30—01.35 Спортчу карусель.

ВТОРНИК

МАЙ 11

БИРГИ ПРОГРАММА

«ОСТАНКИНО» канал

5.55 Дамчыдылгалар программазы. 6.00 Медээлер. 6.35 Эртеиги гимнастика. 6.45 Эртен. 9.00 Дамчыдылгалар программазы. 9.05 Фирма магадылаар. 9.20 «Көр, дыңна...» 9.40 «Анаа-ла Мария дээр». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.25 Мультфильмнер. 11.00 Футбол. Допчулал. 11.30 «Горячев болгаш өскелер-даа». Уран-чечен телесериал. 14-кү сериязы. 12.00 Медээлер. 12.20 «Батальоннар отту дилеп турлар». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 14.35 Барымдаалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.00 Медээлер. 15.20 Дамчыдылгалар программазы. 15.25 «Ажыл-ишчи медээлер». 15.40 «Адам Смиттиң ахша-көренгизи». 16.10 «Блокнот». 16.15 Мөнгүннелчек конгажыгаш». Мультфильм. 16.30 Ургуларга телевидениезинин эсопациязы. «Үннер музейи». Алма-Атадан дамчыдылга. 17.10 Рок-кичээл. 17.50 Техподром. 18.00 Медээлер. 18.20 Дамчыдылгалар программазы. 18.25 Күрүнелер аразының «Останкино» телеканалы «Бүзүредилге бижин» деп программаны көргүзер. 19.00 Өнүү ээзиниң эге билиглери. 19.15 «Анаа-ла Мария дээр». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 20.00 «Кремль хаанының артында». 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 20.55 Реклама. 21.00 Медээлер. 21.20 Дамчыдылгалар программазы. 21.25 Телетаныжылга. Урмас Отт Исландияның президентизи Вигдис Финнбогадоттир-биле беседалажыр. 22.00 «Пресс-экспресс». 22.10 Мультфильм. 22.25 Футбол. Россияның чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Москва). 2-ги оюн. «Торпедо» стадиондан дамчыдылга. 23.20 «Хаинги элчи». Ташкентиниң Опера болгаш балет театрының шинзи. 00.35 Медээлер. 00.55 — 01.40 «Л-клуб».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 Реклама. 8.25 Ажылгыр кижилериң үези. 8.55 Эртеиги концерт. 9.20 Аттар: Евгений Лебедев. 10.15 Улуг алгыш-кырыш. 10.50 Чергелешкеттер. 11.05 «Дайын үезиниң романы». Уран-чечен фильм. 12.35 Тараачынар айтырыы. 12.55 Реклама 13.00 Ажык делегей. «Нордвест». 2-ги үндүрүлгези. 13.45 Телесөзүглел. 13.50 Телебиржа. 14.20 «Фортуна» телеканал. Г. Христов ырлаар. 14.50 Сылдыстар өшпес. 15.50 Ургуларның телетеатры. 16.50 Янзы-бүрү медээлер. 17.05 «Рост» студия. «Кенгуру». «ТЫВА» канал 17.35 «Факт». 17.55 «Алашокар». 18.10 «Ойнап хөгле, хоорайжыгаш». 18.40 «Эн-не бичии безерек кижи». Мультфильм. 19.10 «Тыва АССР-нин кинолары». Дамчыдылга. 19.40 «Самолеттар-биле ужудар бе?» Тыва авиабудуруулгениң айтырыглары. 19.55 Чарлалдар.

«РОССИЯ» канал

20.00 Медээлер. 20.20 Реклама. 20.25 «Силериниң эргенер-дир». 20.40 «Санта-Барбара». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.15 «Хөй чылдар эрткен соонда». Булат Окуджава-биле ужуражылга. 22.00 Водолейниң кыйгызы. «Кижилер болгаш даштар», «Эрткен болгаш келир үе дугайында хуулгаазын кристаллдар». 22.55 Улуг төгерик. 23.10 Криминалдыг дыңнадыглар экраны (КДЭ). 23.25 Реклама. 23.30 «Аннаашкын». Улуг кижилерге мультфильм. 23.55 Реклама. 00.00 Медээлер. 00.20—00.25 Сылдыстар айыткап турлар.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

17.35 Мульти-пульти. «Чурук-тарлыг саналга». 17.45 «Кавказ» агентилел. 18.30 «Истелгени журналист чорудуп тур». 19.00 «Кара далайның дүдүскээнде». 19.45 Хүнүн-не байырлал. 19.55—20.00 Спортчу карусель.

СРЕДА

МАЙ 12

БИРГИ ПРОГРАММА
«ОСТАНКИНО» канал

5.55 Дамчыдылгалар программазы. 6.00 Медээлер. 6.35 Эртеиги гимнастика. 6.45 Эртен. 9.00 Дамчыдылгалар программазы. 9.05 Фирма магадылаар. 9.20 «Хөглүг аялгалар». 9.35 «Анаа-ла Мария дээр». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.20 «Садыг көвүүүү». 10.50 «Анахну Кан» ансамбльдиң көргүзүү (Израиль). 11.20 Мультфильмнер. 11.50 «Пресс-экспресс». 12.00 Медээлер. 12.20 «Батальоннар отту дилеп турлар». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү болгаш 4-кү сериялары. 14.35 «Арыы». Барымдаалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.00 Медээлер. 15.20 Дамчыдылгалар программазы. 15.25 «Телеминут». 16.10 «Блокнот». 16.15 Мультфильмнер. 17.00 «Бистериниң аравыста, ургуларның аразында». 17.20 «Ужуп чоруур бажын». Хөй сериялыг мультфильмнин баштайгы көргүзүү. 9-ку сериязы (АКШ). 17.50 «Технодром». 18.00 Медээлер. 18.20 Дамчыдылгалар программазы. 18.25 «Кокпа». Барымдаалыг телефильм. 18.35 Күрүнелер аразының «Останкино» телеканалы «Бүзүредилге бижин» деп программаны көргүзер. 19.00 Өнүү ээзиниң эге билиглери. 19.15 «Анаа-ла Мария дээр». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 20.00 «Кремль хаанының артында». 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 20.55 Реклама. 21.00 Медээлер. 21.20 Дамчыдылгалар программазы. 21.25 Телетаныжылга. Урмас Отт Исландияның президентизи Вигдис Финнбогадоттир-биле беседалажыр. 22.00 «Пресс-экспресс». 22.10 Мультфильм. 22.25 Футбол. Россияның чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Москва). 2-ги оюн. «Торпедо» стадиондан дамчыдылга. 23.20 «Хаинги элчи». Ташкентиниң Опера болгаш балет театрының шинзи. 00.35 Медээлер. 00.55 — 01.40 «Л-клуб».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 Реклама. 8.25 Ажылгыр кижилериң үези. 8.55 Эртеиги концерт. 9.10 Водолейниң кыйгызы. «Кижилер болгаш даштар». 10.05 Телекроссворд. 10.35 Планета талазы-биле кожалар (Иран). 11.05 «Ладгалалрея. «Кажар бодал, азы Андрей Костинниң кабинеди». 11.35 Хостуг шакта. «Куштар бистиң-биле кожа». 11.50 «Санта-Барбара». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 165-ки сериязы. 12.40 Музыкалыг экран. Эстраданың аныяк артистериниң телешоузу. 13.40 Тараачынар айтырыы. 14.00 Реклама. 14.05 «03» программа. 14.35 Үндүрүк-книрик чедиишкин. 15.35 Телесөзүглел. 15.40 Депшириниң аргалары. 15.55 Сигнал. 16.10 Янзы-бүрү медээлер. 16.25 «Рост» студия. «Чараш кыстар». 16.55 Трансросэфир. «Ыраккы Чөөн чүк». 17.40 Христиан шажын программазы.

«ТЫВА» канал

18.10 «Факт». 18.30 Ургуларга фильм. «Берге оол». 19.15 «Өөредилге болгаш кижизидилге». Национал школаларга өөредилге айтырыгларының концепциязы. 19.45 «Тывада террористер». Айыыл чок чорук министерствозунуң терроризмге удур демисел талазы-биле килдис начальниги А. А. Шаалы-биле интервью. 19.55 Чарлалдар.

«РОССИЯ» канал

20.00 Медээлер. 20.20 Реклама. 20.25 «Силериниң эргенер-дир». 20.40 «Санта-Барбара». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 166-ты сериязы. 21.30 Хроно. Авто болгаш мотоспорт. 22.00 Криминалдыг дыңнадыглар экраны. 22.10 Россия Федерациязының Дээди Советиниң сессиязында. 22.25 «Чавызан бадар бомбардировщиктин хрониказы». Уран-чечен фильм. 23.55 Реклама. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар айыткап тур. 00.25 Спортчу тырыкы. 00.30—00.35 Реклама.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

18.10 «Шаандагы ленталар». Вячеслав Кузнецов — Марин театрының солизи. 18.40 Ыржым бажын. 19.40 Мультипульти. 19.50—20.00 Хүн бүрүде байырлал.

ЧЕТВЕРГ

МАЙ 13

БИРГИ ПРОГРАММА
«ОСТАНКИНО» канал

5.55 Дамчыдылгалар программазы. 6.00 Медээлер. 6.35 Эртеиги гимнастика. 6.45 Эртен. 9.00 Дамчыдылгалар программазы. 9.05 Фирма магадылап тур. 9.20 Орус улустуң хөгжүм херекселлериниң камерлиг окрестри ойнаар. Чидамдан дамчыдылга. 9.45 «Анаа-ла Мария дээр». Уран-чечен телефильм. 10.30 Дириг амытаннар ораныында. 11.10 «16 хар чедир болгаш оон-даа улуг назылыгларга...» 11.50 Парлалгадан медээлер. 12.00 Медээлер. 12.20 «Монмартрниң крышаларының адаанда». Уран-чечен телефильм 14.40 Эртемтайылбырлыг фильмнер. «Миллион-миллион карактарга чажыт», «Чарлыышкын». 15.00 Медээлер. 15.20 Дамчыдылгалар программазы. 15.25 «Телемикст». 16.10 Блокнот. 16.15 «Хөглүг чаш назынның чуртунда». Мультфильм. 16.35 «50х50» хит-мастер. 17.25 «Чаңгыс аай делегей». 18.00 Медээлер. 18.20 «16 хар чедир болгаш оон-даа улуг назылыгларга...» 19.00 «Анаа-ла Мария дээр». Хөй сериялыг Уран-чечен телефильм. 19.45 «Театр+ТВ». 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 20.55 Реклама. 21.20 Дамчыдылгалар программазы. 21.25 «Марк Захаровтуң илчирбези». 22.25 «Динамо»-биле кады. Бүгүроссияның «Динамо» ниитилелиниң 70 чылынга. 00.00 Медээлер. 00.20 Футбол. Үзмближе орукта. 01.20—01.30 Парлалга медээлери.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 Реклама. 8.25 Ажыл-агыйжы кижиниң шагы. 8.55 Мульти-пульти. 9.20 Шуут чажыды-биле 10.15 РТВ-шилилге: «Дөрткү хана». 12.10 «Санта-Барбара». 166-ты сериязы. 13.00 РТВ-шилилге: «Кайда София —ында Новгород». 13.40 Тараачын айтырыг. 14.00 Реклама. 14.05 «Эки түргаш чарлы берээлиңер». Уран-чечен фильм. 1-2-ги сериязы. 16.35 Трансросэфир. «Урал вариантызы».

«ТЫВА» канал

17.20 «Эфир». Медээлер албаны. 17.40 «Аныяктар болгаш амгы үе». «Танды-Уула-93». 18.30 Чагааларга харылап тур бис. 18.45 «Үе болгаш үеченге». Тыванын мөгези Аяс Монгуш. 19.15 Хөгжүмүг байыр. 19.55 Чарлалдар.

«РОССИЯ» канал

20.00 Медээлер. 20.20 Реклама. 20.25 «Сайгарын көрээлицер». 20.40 «Санта-Барбара». 167-ги серия. 21.30 Футбол. Кубок ээлериниң кубогу дээш туңнел оюн. 23.15 Реклама. 23.20 «Азияның үүү—93». 23.45 Чайковский аттыг квартет. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар айыткап тур. 00.20 — 00.30 Реклама.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

17.20 Ажыл-агыйжы кижи. 17.50 М—трест. 18.05 Артобстрел. 19.05 Мульти-пульти. «Дүнеки ужуралдар». 19.15 Хүн бүрүде байырлал. 19.25 РФ-тиң ДС-тиң сессиязында. 19.55—20.00 Спортчу тырыкы.

ПЯТНИЦА

МАЙ 14

БИРГИ ПРОГРАММА
«ОСТАНКИНО» канал

5.55 Дамчыдылгалар программазы. 6.00 Медээлер. 6.35 Эртеиги гимнастика. 6.45 Эртен. 9.05 Фирма магадылап тур. 9.20 Тоол аалдап келди. «Мастерлер хоорайы». 10.55 «Кино аян-чорукчуларының клуву». 11.50 Парлалгадан медээлер. 12.00 Медээлер. 12.20 «Америка М. Таратута-биле». 12.50 «Ытсыг чүрек». Уран-чечен телефильм. 1-2-ги сериялары. 15.00 Медээлер. 15.25 «Бридж». 15.50 Бизнес-класс 16.05 «Блокнот». 16.10 Тоол аалдап келди. «Мастерлер хоорайы». 17.45 «Херек». 18.00 Медээлер. 18.20 Күрүнелер аразының «Останкино» телеканалы «Меккаже орук» деп программаны бараалгадып тур. 18.50 «Кижи болгаш хоойлу». 19.15 «Америка М. Таратута-биле». 18.45 Хуулгаазынар шөлү. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 20.55 Реклама. 21.00 Медээлер. 21.25 «Неделяның кижизи». 21.40 «КТВ-1» биле «Франс-Интернасьонал» канал бараалгадып тур. «Ийи дакпыр салыг». Уран-чечен детектив фильм. 23.10 Парлалгадан медээлер. 23.25 «Политбюро». 00.00 Медээлер. 00.20 Музобоз. 01.00 Автошоу. 01.15 — 02.15 «Хит-конвейер».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 Реклама. 8.25 Ажыл-агыйжы кижилериң шагы. 8.55 Ретро-шлягер. 9.25 Алдын дага. 9.55 Кааталга чокка. 10.50 Ак кааргаи. 11.35 Хостуг шакта. «ТВ—ателье». 11.50 «Санта-Барбара». 167-ги сериязы. 12.40 «Земфира Жемчужнаяның табору». 13.35 Тараачын айтырыг. 14.00 Ижица. 14.50 Антракт. 14.50 Ю. О. Нил — «Вязтар адаанга». Г. А. Товстоногов аттыг театрның шинзи. 15.35 Телебиржа. 16.05 Оон-моон медээлер. 16.20 «Т-клуб». 16.50 Трансросэфир. «Мастерлер хоорайы». 17.20 Пятница санында Дисней. «Чер бөмбүрзекче шөлүткен». Уран-чечен фильм. 10-гу сериязы.

«ТЫВА» канал

18.10 «Телеанонс». 18.20 «Тыванның неделязы» 18.40 Майда спортчу мөөрейлер. 19.10 «Доңмас-Сугта кежээ». Аалчывыс —Күрүнениң «Саян» ансамбли. 19.55 Чарлалдар.

«РОССИЯ» канал

20.00 Медээлер. 20.20 Польша телевидениениң хүннери. «Крулей ава». Уран-чечен фильм. 22.25 «Аквариум» джаз-клуб (Польша ТВ). 22.55 «Даниель Ольбрыхский». Барымдаалыг фильм. 23.30 Баскетбол тайылбыры. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар айыткап тур. 00.30—01.25 «К-2» бараалгадып тур: «Ню».

ҮШКҮ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

18.10 Хүн бүрүде байырлал. 18.20 Спортчу тырыкы. 18.25 Кааталга чокка. 19.25 РФ-тиң ДС-тиң сессиязында. 19.55—20.00 Реклама.

СУББОТА

МАЙ 15

БИРГИ ПРОГРАММА
«ОСТАНКИНО» канал

6.55 Дамчыдылгалар программазы. 7.00 Эртеиги гимнастика. 7.10 Ажыл-агыйжы кижиниң суббота эртеи. 7.55 Медээлер. 8.30 Дамчыдылгалар программазы. 8.35 Парлалгадан медээлер. 8.45 «Моторлар, моторлар». 9.15 Бодуңга бодун дузала. 8.45 «Марафон-15» — чаштарга. 10.10 Субботта автогравы. 10.40 Кижи институду. 11.10 «Орус сагыш-сеткил». 11.50 «Кызыл космос». Барымдаалыг телефильм. 11-гизи —«Чажыт космос». 12.20 Хөгжүмүг киоск. 12.50 «Чөөн чүктен тажы келир бе?» С. Алексеевтин Азиядан демдеглелдери. 13.20 Өнүү ээзиниң эге билиглери. 13.30 Режиссёр Г. Панфиловтуң фильмнери «Өртте кежиг чок». 15.00 Медээлер. 15.20 «Тажы болгаш Суг ээзи». Хөй сериялыг мультфильм. 15.45 «Хөгжүмүг аал». Россия — австри программа. 17.15 «Кызыл дөп-дөрбелчин». 17.55 «Брейн-ринг». 18.45 «Крамаров Крамаровода». 19.25 «Резонанс» студия бараалгадып тур. 19.45 «Коламбия Пикчерс» бараалгадып тур: «Майк Хаммер» телесериалдан «Эскит чок чээрби» деп уран-чечен телефильм. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 20.55 Реклама. 21.00 Медээлер. 21.20 «Коламбия Пикчерс» бараалгадып тур: «Помпейниң сөөлгү хүннери» деп чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.20 «Ак харжыгаш болгаш чеди гном». Э. Рязановтуң Е. Киселевбиле беседазы. 23.05 «Ультраси» деп спортчу программа. Футбол. Англияның кубогу дээш түңнел оюн. 23.50 Парлалгадан медээлер. 00.00—02.30 Дүнеки канал. «Душ».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 Делегейже бодунуң көрүжү. 8.45 Винил шыргайлары. 9.45 «Бистиң «Ералажывыс». 9.45 «Пигмалион». 10.15 Көзер кадыны. 10.45 «Ынакшылдың шаандагы чиргилчини». Лариса Неделягинаның ырлары болгаш шүлүктери. 11.15 Ынак комедияларывыс. «Чедиишкиниң ыргак-дагыры». Уран-чечен фильм. 12.40 Тараачын айтырыг. 13.00 Пилигрим. Россияның аян-чоруктар бюрозу. 13.45 Юристер телеконкурузу. 14.15 Чаштарның чугаазы. 15.15 Москвадан талыгырда. 16.00 Кызыгаар чок футбол. 16.55 Парламент шагы. 17.55 Сигнал экземпляры. 18.05 Спортчу тырыкы. 18.10 Польша телевидениениң хүннери. «Кичеэнгейлиг, аңнар...» 19.00 Ургуларга хөгжүмүг конкурс программазы. 19.35 Хүн бүрүде байырлал. 19.45 Хөгжүмүг чапсар. 20.00 Медээлер. 20.20 Реклама. 20.25 «Чурттакчы чок ортулук». Сонуургалыг программа. 21.15 «Хапя». Уран-чечен фильм. 22.45 Польша телевидениениң хүннериниң хагдынары. 22.55 Телеэкранга бир дугаар. «Баттерфляй». Роман Витюк дугайында фильм. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар айыткап тур. 00.25—00.30 Делгелге төөг бараалгадып тур.

ВОСКРЕСЕНЬЕ

МАЙ 16

«ОСТАНКИНО»

6.50 Дамчыдылгалар программазы. 6.55 «Сагыш-сеткил соруунуң шагы». 7.55 Медээлер. 8.30 Эртеиги гимнастика. 8.40 «Спортлото» тиражы 8.55 «Төп». 9.25 Эртен эртеден. 9.55 «Шупту бажынга турда». 20.25 «Мелодия» болгаш адыг». Мультфильм. 10.35 Эртеиги сылдыс. 11.26 «Пи» демдектиң адаа-биле. 12.15 Шериг ырлар тайылбырлалы. 12.45 Ургуларга хөй сериялыг телефильм. 13.10 Чаа салгал шилилгеде. 14.00 «КТВ-1» биле «Франс Интернасьонал» канал бараалгадып тур. «Пиф биле Геркулес». Хөй сериялыг мультфильм. 14.10 «Кустонуң командазының суг адаанга аян-чоруу». Хөй сериялыг барымдаалыг фильм. 15.00 Медээлер. 15.15 Дамчыдылгалар программазы. 15.20 «Реликвия». Кыска телефильм. 15.50 «Кино аян-чорукчуларының клуву». 16.40 «Ус ажылдарның дириг салгалы». 16.45 Мультфильмнер. 17.35 «Панорама». Делегей программазы. 18.15 «Улуг селгүүстээшкин». 19.00 Медээлер. 19.20 Дорт эфирге чугаалажыр. 20.00 XVIII Москва кинофестивалыга өткүштүр. 20.15 «Капитан Пронин Америкада» Улугларга мультфильм. 20.25 Улуг театр. А. Хачатурян. «Спартак» балет. 22.00 Түңнелдер. 22.45 «Спартак» балеттиң уланчызы. 00.00 Медээлер. 00.20 Богдан Титомир. Портрет. 01.05—01.55 «Мурнуу чылларның аялгалары». Киноконцерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 «Өзүлде» студия. 8.50 Мульти-пульти. 9.00 Сагыш-сеткил саймаралдыг чугаалар. 9.30 Чергелешкек делегейлер. 10.00 Бир эвес харывыс... 10.30 Атыбаты... 11.00 Кипрас Мажейка. Мурнуу Африкадан репортажтар. 11.30 Катап көргүзер фильмнер кинотеатры. «Хөлзээниг хүн». Уран-чечен фильм. 13.05 Алды сотка. 13.25 «Тоовайн барып болбас». 13.40 НБА-ның дээре оюннары. 14.40 «Позиер биле Донахью». 15.10 «Дириг амытаннар ораныында». 16.10 Диснейниң илбилиг ораны». 17.00 Делгелге төөг бараалгадып тур. 17.05 —Эн-Би-Си-биле дыштаныр хүн кежээзи. «Жаклин Кеннеди». Уран-чечен фильм. (АКШ). 1-2-ги сериялары. 19.45 Хүн бүрүде байырлал. 19.55 Спортчу тырыкы. 20.00 Медээлер. 20.25 «А» Программа. «Евровидение-93»ның конкурузундан. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар айыткап тур. 00.25—00.30 Реклама.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ КАЯА ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

МАЙ 8

14.00 Виктор Көк-оол аттыг хөгжүм-шин театрынга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиклилеринге тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт.

12.00. Уран чүүл училищезинин залынга хоорайның ыры, танцы ансамбльдериниң киржиклилери-биле ужуражылга-кежээ.

17.00. Улусчу чогаадылга бажынынга «Каткы бажы каткан эвес» деп концерт.

12.00. Абакан, Минусинск, Черногорск, Кызыл хоорайларның командаларының киржилгези-биле спорттуң үш хевиринге маргылдаалар.

Ча адарының маргылдаазы.

Районнарның шилиндек командаларының аразынга маргылдаалар.

№ 6, 8, 9, 11, 1 школаларга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиклилери-биле ужуражылга.

МАЙ 9

11.00 Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 48-ки чылынга болгаш дайын чылдарында маадырлыы-биле өлгеи дайынчыларга тураскаадып, тыва эки турачыларның тураскаал-самбыразының чанынга дайынның хоочуннарының, хөй-нийтиниң, дайынчыларның митингизи.

11.00. Виктор Көк-оол аттыг хөгжүм-шин театрының шөлүнге «Тываның аныяктары» солуунуң шаналы дээш эстафета.

10.00 Н. Гастелло аттыг парктың стадионунга эр, хөрээжен командалар аразынга маргылдаалар.

11.00. Теннис залынга маргылдаалар.

12.00. «Совет Тываның 5 чыл ою» стадионга футбол маргылдаазы.

«Шын» солуунуң шаналы дээш 64 мөгениң хүрежи.

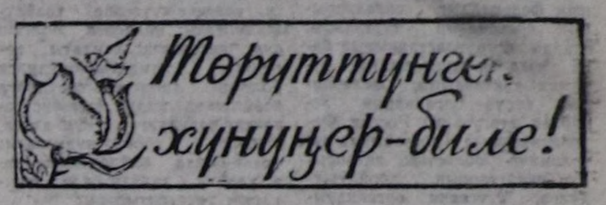

Бистин хүндүлүг кырган-аавыс **Серепаа Орбаазановна САРЫГЛАР** май 9-та 70 харлаар. Ол Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр ортумак школазынга 35 ажыг чылдарның дургузунда поварлап, аштакчылап ажылдап келгеш, хүндүлүг дыштанылгазынче үнген.

Ажылдап чораан чылдарында школа коллективиниң шаанал-макталды чеже удаа албаан дээр! Пенсияда-даа болза, кырган-аавыстың аная хол куруг олурарын черле көрбес бис. Ол аныяндан шевер, даараныа даараныр, аргыттыныа аргыттынар кижи. Бистин уругларывыска чылыг уктарны, джемпер-хөлеңнерни чай кадында аргын бээр.

Амгы үеде кырган-аавыс Кызылда уругларының бажынында чурттап, оларның ажытөлүн өстүржүп, кижизиндериге эчы-буянын чедирип, амыдыралчы арга-дуржулгазындан чагыг-сүмезин кадын чоруур. Ол дээш бис эргим кырган-аавыска төрүттүнген хүнүн таваарыштыр байыр чедирип, аас-кежикти, быжыг кадыкшылды, узун назылаарын күзедивис.

Оглу Виктор, кени Лена, уругларының уруглары Чечена, Чейнеш, Владик, Слава.

✦ ✦ ✦

Иргит Баазанович ЧИМИТ-ООЛ май 9-та 65 харлаар. Кадыкшылды бистиң аравыска ам-даа үр чыл катты-хөглүг, омак-сергек чоруурун күзедивис.

Кады чурттап орар өөнүн ээзи Ирина Гавриловнадан, уруглары Светлана, Галина, оглу Александр, күдээзи Владимир, кени Валентина, уругларының уругларындан.

ТАБЛИЦАДА САН-ТҮҢНЕР

ШЫН ЭВЕС

Май 6-да үнген № 83 «Шыпда» «Солуунун чагыдылгазы уламчылап турар» деп таблицалыг материалда «Тыва Республика» «Республика Тыва», «Деткимче» «Содействие» база «Сылдысчыгаш» солуннарга хамаарышкан сан-түңнер ону белеткээн ажылдакчы М. М. Сааяның буруузу-биле шын эвес берилгеи. Ынчангаш редакция база автор ол солуниарның редакция коллективтеринге, помчукчуларының мурнунга улуг буруузун миннип, тодаратты-ган сан-түңнерни дараазында бээрин хүлээнип тур.

Кызыл хоорайның төвүнде чаагайжыдыр туттунган үш өрээлдиг квартираны садып турар. Ол квартира балконнуг, телефоннуг. Ол ышкаш гаражты база садып турар. Аная кии машина кирер, адаанда продукт айдаан ыыгжаар кедилиг оңгар база бар. Дугуржуп алыры-биле 3-34-05 телефонну ажыглап болур.

КИНО

МАЙ 8-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Дайынчының дүнези» (АКШ, 16 хар четпээннер кирбес) 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, **Видеозал: «Мээң самурайым»** 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40 шактарда.

«ОТЧУГАШ»: «Дүржок өдүрек оглу» 9.00, **№ 27 мультфильмнер чыындызы** 10.30, **«Өлүм дугайында йөрээл азы америк ниидзя»** 11.50, 14.50, 15.50, 17.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ: «Ийи дакпыр согуушкун» 14.00, 16.20, 18.20 шактарда.

МАЙ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Дайынчының дүнези» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00. **Видеозал: «Шакти»** (Индия, 2 сериялыг) 10.30, 13.30, 16.30 шактарда.

«ОТЧУГАШ»: № 29 кинончыынды 9.00, **«Кудуруктуг биллинмес амытан»** 10.20, **«Сибирьде читкен»** 13.50, 16.20, 18.50, **«Өлүм дугайында йөрээл азы америк ниидзя»** 11.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дүнекиниң изии» 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

МАЙ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Аңгылаашкынныг дыштанылга» (АКШ) 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00; **Видеозал: «Шакти»** (Индия, 2 сериялыг) 10.30, 13.30, 16.30 шактарда.

«ОТЧУГАШ»: № 2 кинончыынды 9.00, **«Врунгельдин чаа ужуралдары»** 10.20, **«Сибирьде читкен»** (2 сериялыг) 14.00, 16.30, **«Өлүм дугайында йөрээл азы америк ниидзя»** 12.00, 19.00 шактарда.

МАЙ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Аңгылаашкынныг дыштанылга» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00. **Видеозал: «Шакти»** (Индия, 2 сериялыг) 10.30, 13.30, 16.30 шактарда.

«ОТЧУГАШ»: «Кайгамчыктыг Василиса» 9.00, **«Сибирьде читкен»** 14.00, 16.30, **«Өлүм дугайында йөрээл азы америк ниидзя»** 14.30, 16.50, **«Дайынчының дүнези»** 10.30, 12.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дүнекиниң изии» 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Чөөн-Хемчик район чагыргазы күш-ажылдың хоочуну, партия, совет ажылакчызы чораан

Василий Балчынмаевич ҮЗЕКТИН

үр аараан мөчээни-биле холбаштыр мөчээн кижиниң төөлдериниге, чоок кижилериниге ханы кажылалды илергейлеп тур

Кызыл хоорай Красноармейская, 100. Индекс 667000

АҒАР САНЫ: «Тыва соубанд» № 363505»

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканы Дээди Совединиң болгаш Чаза «Шын» солуунуң редакция коллективи

Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редакторнуң орулакчызы) М. М. Саая (харыысалгалыг секретарь), В. М. Сат, К. К. Сат (кол редакторнуң орулакчылары), Н. С. Эрген.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр чер — 3-34-26; кол редакторнуң орулакчылары — 3-33-91, 3-34-17; харыысалгалыг секретарь — 3-34-92; орулакчызы — 3-45-93

КИЛДИСТЕР: улус эпчуттаттарының Советтери, ниитилел-политиктиг болгаш социал айтырыглар — 3-34-19; — 3-34-98; улетпүр — 3-34-49; 3-36-73; кезээ ажыл-агый — 3-41-16; культура улус өөредилгези болгаш чогаал — 3-39-15, 3-34-57; медээлер болгаш спорт — 3-36-82; 3-34-57; очулга — 3-34-39; 3-34-93; чагаа — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үндүрүкчүлер — 2-27-41; солуун келбейн барганда — 3-57